Research Institute for Security and Development Studies

Strategic Studies Quarterly

P-ISSN: 1735-0272 | E-ISSN: 2980-910X

Quarterly.risstudies.org

Received: February 17, 2026
Revised: July31, 2026
Accepted: August 05 , 2026
Published: August 27, 2026

Conceptual Shifts in Cultural Policy (1990–2025): A Scoping Review Focusing on Sensitive Concepts in the Iranian Context

1. **Seyyed Hossein Mousavi -** Department of Sociology, Faculty of Literature and Humanities, Kharazmi University, Tehran Iran.

2. **Shahla Bagheri -** Department of Sociology, Faculty of Literature and Humanities, Kharazmi University, Tehran Iran.

3. **Soheila Sadeghi -** Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, University of Tehran, Tehran Iran.

4. **Abolghasem Fatehi -** Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, Allameh Tabataba'i University, Tehran Iran.

Corresponding AuthorEmail Address: Sbagheri@khu.ac.ir

Introduction

Over the past three decades, cultural policymaking has undergone significant conceptual changes that have broadened its objectives, expanded the range of actors involved, and diversified its policy instruments. Globalization, advances in communication technologies, the growth of cultural and creative industries, changing governance arrangements, and the increasing involvement of non-state actors have all contributed to this transformation. As a result, cultural policymaking is no longer confined to supporting the arts and preserving cultural heritage. It now encompasses a much wider range of concerns, including identity, participation, network governance, the cultural economy, cultural equity, digital technologies, and cultural resilience.

Article type: Original Research

How to cite this article: Mousavi, S.H., Bagheri, S., Sadeghi, S. & Fatehi, A. (2026).Conceptual Shifts in Cultural Policy (1990–2025): A Scoping Review Focusing on Sensitive Concepts in the Iranian Context-*Studies Quarterly*, 29(2),111-152. Doi:10.22034/ssq.2026.576789.4369.

Despite the growing body of literature on these issues, much of the existing research remains focused on specific policies, national experiences, or particular areas of cultural activity. Studies that provide a comprehensive account of the conceptual evolution of cultural policymaking are still relatively scarce. Persian-language scholarship has likewise concentrated largely on implementation challenges, institutional arrangements, and critical assessments of cultural policy, with limited attention to a systematic review and analysis of conceptual shifts in the international literature. In response to this gap, the present study adopts a scoping review approach to identify, classify, and analyze the conceptual shifts in cultural policymaking between 1990 and 2025. It also examines the role of sensitizing concepts in explaining these shifts and explores how these developments relate to Iranian scholarship.

Methodology

This study employs a scoping review based on the five-stage framework developed by Arksey and O'Malley, following the PRISMA-ScR reporting guidelines. Systematic searches were conducted in Persian-language databases (Noor, Magiran, and SID) and international databases (Scopus, Web of Science, and Google Scholar). The searches used keywords related to cultural policymaking, conceptual shifts, cultural governance, cultural equity, digitalization, and cultural resilience.

Studies were eligible for inclusion if they had been published between 1990 and 2025, addressed the research topic directly, were available in full text, and contained substantive theoretical or analytical material. The initial search identified 165 documents. After approximately 20 duplicates had been removed, title and abstract screening led to the exclusion of around 95 irrelevant documents. Fifty documents were subsequently assessed in full, and one was excluded at the final stage, leaving 49 sources for analysis.

Data were recorded using a structured extraction form and then coded and compared through thematic analysis. Similar concepts were grouped into common categories, leading to the identification of eight conceptual shifts, a set of sensitizing concepts, and approaches specific to the Iranian context. To enhance the reliability of the review, the processes of source

selection, data extraction, and conceptual classification were reviewed several times. Generative AI tools were also used in a supporting capacity to assist with data extraction, the organization of data into networks, and the structural cross-checking of references, with the aim of improving technical and editorial accuracy.

Findings and Discussion

The literature on cultural policymaking can be understood through eight major conceptual shifts:

1. **The developmental turn (1970–1980):** This phase emphasized an active role for the state, the integration of culture into development strategies, long-term planning, and universal access to cultural resources. Examples include UNESCO's 1982 initiatives, André Malraux's cultural policies in France, and the Shiraz Arts Festival.
2. **The market-oriented turn (1980–1990):** This shift was characterized by privatization, commercialization, the expansion of cultural and creative industries, and public-private partnerships. Examples include the marketization of the BBC, the Korean Wave, and the growth of private-sector cinema in Iran.
3. **The turn toward the management of identity and meaning (1990s):** This phase focused on symbolic capital, cultural heritage, symbolic policymaking, diversity management, and cultural diplomacy. Examples include the Fajr International Film Festival and Canada's national identity campaign.
4. **The critical and participatory turn (late 1990s–2000s):** This approach emphasized cultural democracy, civil society participation, critiques of existing power structures, and bottom-up policymaking. Examples include Brazil's Culture Points (Pontos de Cultura) program and cultural centers in Iran.
5. **The network governance turn (2005–2010):** This shift highlighted networking, the distribution of responsibilities, coordination across different levels of governance, and the state's role as a facilitator. Examples include the Creative Europe framework and Iran's Public Culture Council.

6. **The digital and data-driven turn (2010–2015):** This phase focused on digital infrastructure, open data, the platform economy, and adaptive policymaking. Examples include the United Kingdom's Culture is Digital initiative and South Korea's K-Content strategy.
7. **The cultural resilience turn (2015–2020):** This approach emphasized flexible planning, emergency support measures, online innovation, and the involvement of local communities. Examples include virtual ticketing initiatives in Italy, New Zealand's support package, and online festivals in Iran.
8. **The cultural ethics and equity turn (2020–2025):** This shift emphasized inclusive policies, equitable representation, equitable resource allocation, and ethical codes. Examples include the British Film Institute's (BFI) standards, policies concerning Indigenous cultures in Canada and Māori culture in New Zealand, and rural cultural centers in Iran.

Six sensitizing concepts are particularly important for understanding these shifts. **Hegemony** (Gramsci and Lears) highlights the role of culture in reproducing power relations. **Governmentality** (Foucault) frames policymaking as a means of governing and shaping conduct. **Resistance** (Foucault and Pickett) draws attention to challenges to dominant policies and power structures. **Structure of feeling** (Williams) emphasize the role of culture in shaping collective emotions and shared experiences. **Popular culture** (Hall and Fiske) is understood as an arena in which everyday cultural practices may be regulated, contested, or promoted. Finally, **taste** (Bourdieu) raises questions about the democratization of cultural preferences and judgments.

An examination of indigenous theoretical approaches in Iran reveals six distinct models: the balanced model of the cultural sector; the Sadraean approach; the model of policymaking paradoxes; the framework of national convergence and ethnic diversity management; the social media content model; and the model based on higher-level policy documents. These approaches are largely practical and problem-oriented, and their capacity to provide general theoretical explanations or to be applied across national contexts remains limited.

The overall pattern of conceptual change suggests that the evolution

of cultural policymaking has been cumulative and layered. Each shift emerged partly in response to the limitations of earlier approaches, but none entirely displaced what came before. The process is therefore better understood as a change in the primary focus of policymaking than as the wholesale replacement of one paradigm by another.

Conclusion

The conceptual evolution of cultural policymaking from the 1970s to 2025 represents more than a change in policy priorities. It reflects broader transformations in the underlying logic of cultural governance, the roles of different actors, the instruments of policymaking, and its theoretical foundations. The eight shifts identified in this study trace a movement away from predominantly state-centered approaches toward more complex, participatory, and crisis-responsive models, most of which have emerged from Western scholarship. The sensitizing concepts examined here further demonstrate that cultural policymaking is not simply concerned with regulating artistic activities; it also plays a significant role in shaping collective identities, power relations, and forms of social resistance.

In Iran, indigenous approaches have primarily focused on structural paradoxes, fragmented decision-making authority, and the challenges of adapting external models to local conditions. Digitalization and cultural resilience have received comparatively little theoretical attention in domestic scholarship. By contrast, the cultural ethics and equity turn offers considerable potential for further theory-building, given its points of convergence with indigenous and religious values.

Nevertheless, the limited number of in-depth conceptual studies, the predominance of broad ideological perspectives, and the disproportionate emphasis on bureaucratic approaches have created a significant gap in understanding the relationship between official policies and the lived realities of society. One of the most important dimensions of this gap is the contrast between international scholarship, which places greater emphasis on network governance, the participation of non-state stakeholders, and continuous evaluation, and Iranian scholarship, which tends to prioritize the role of the state and top-down policymaking.

The recommendations emerging from this study emphasize the need

to adapt global conceptual shifts to the Iranian context. The participatory turn could help broaden citizen involvement in cultural policymaking; the digital turn could provide a framework for addressing the effects of algorithm-driven media on cultural identity; and the resilience and equity turns could contribute to strengthening society's capacity to withstand crises such as economic sanctions. The study also calls for empirical research into the effects of these shifts on cultural actors, a move toward network-based and participatory policymaking, and the further development of Iranian conceptual scholarship to facilitate more substantive engagement with international literature.

Ultimately, the future development of cultural policymaking depends on bringing together three key elements: preserving cultural identity and indigenous values, expanding social participation and network governance, and making effective use of evidence, data, and emerging technologies. Such an approach would entail a transition toward policymaking that is adaptive, participatory, and subject to continuous evaluation.

Keywords: *Cultural Policymaking; Conceptual Shifts; Cultural Governance; Cultural Equity; Cultural Resilience; Digital Cultural Policy; Network Governance; Scoping Review.*

Ethical Considerations

Compliance with Ethical Guidelines

This study was approved by the Ethics Committee of Research Institute for Security and Development Studies (ISDS), Tehran, Iran.

Authors' Contributions

All authors equally contributed to preparing this article.

Conflict of Interest

The authors declared no conflict of interest.

Funding Sources

This research received no external funding.

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
پژوهشگاه مطالعات امنیت و پیشرفت

فصلنامه مطالعات راهبردی

شاپای چاپی: ۷۲۷-۱۷۳۵ | شاپای الکترونیکی: ۲۹۸۰-X۹۱۰

Quarterly.risstudies.org

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۱۱/۳۰
تاریخ اصلاح: ۱۴۰۵/۰۵/۰۹
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۵/۱۴
تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۶/۰۵

چرخش‌های مفهومی در سیاست‌گذاری فرهنگی از ۱۹۷۰ تا ۲۰۲۵: مرور دامنه‌ای با نگاه به ایران

۱. سیدحسین موسوی، گروه جامعه‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران .
۲. شهلا باقری، گروه جامعه‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران (نویسنده مسئول).
۳. سهیلا صادقی، گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.
۴. ابوالقاسم فاتحی، گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبایی، ایران.

رایانامه نویسنده مسئول: Sbagheri@khu.ac.ir

چکیده

سیاست‌گذاری فرهنگی در دهه‌های اخیر دستخوش تحولاتی شده که در قالب چرخش‌های مفهومی، دامنه اهداف، بازیگران و ابزارهای سیاست‌گذاری را گسترش داده است. با وجود گسترش این ادبیات، تصویری منسجم از روند این تحولات و نسبت آن با مطالعات ایرانی در دسترس نیست. پژوهش حاضر با هدف مروری علمی (نقشه‌برداری/ مرور گستره‌ای) از رویکردها و چرخش‌های مفهومی کلیدی در سیاست‌گذاری فرهنگی از دهه ۱۹۷۰ تا ۲۰۲۵ انجام شده است. روش پژوهش «مرور دامنه‌ای»[1] بر اساس چارچوب Arksey and O'Malley (۲۰۰۵) و راهنمای گزارش‌دهی «PRISMA-ScR» (Tricco et al., 2018) است. پس‌از جست‌وجوی نظام‌مند در پایگاه‌های داده بین‌المللی[2] و

1. Scoping Review
2. Scopus، Web of Science، Google Scholar

نوع مقاله: پژوهشی اصیل
نحوه استناد به این مقاله: موسوی، سید حسین، باقری، شهلا، صادقی، سهیلا و فاتحی، ابوالقاسم (۱۴۰۵). چرخش‌های مفهومی در سیاست‌گذاری فرهنگی از ۱۹۷۰ تا ۲۰۲۵: مرور دامنه‌ای با نگاه به ایران، فصلنامه مطالعات راهبردی، ۲۹ (۲)، ۱۱۱-۱۵۲. Doi: 10.22034/ssq.2026.576789.4369

داخلی[1]، ۱۶۵ منبع شناسایی و پس‌از غربالگری، ۴۹ منبع وارد تحلیل شدند.

یافته‌ها نشان می‌دهد ادبیات سیاست‌گذاری فرهنگی حول هشت چرخش مفهومی شکل گرفته است. این چرخش‌ها شامل چرخش توسعه‌ای، ابزاری،[2] گفتمانی[3] (هویت و معانی)، مشارکتی[4]/انتقادی، شبکه‌ای، دیجیتال، تاب‌آوری و اخلاق/عدالت می‌شود و فرهنگ را از حمایت هنری به ابزار اقتصادی، قدرت گفتمانی و تاب‌آوری[5] تبدیل کرده است.

همچنین مفاهیمی مانند هژمونی، حکومت‌مندی، مقاومت، ساختار احساس، فرهنگ عامه و ذائقه در تبیین این چرخش‌ها نقش محوری دارند. بررسی مطالعات انجام شده در ایران نیز نشان می‌دهد پژوهش‌های داخلی بیشتر بر مسائل اجرایی، نهادی و بومی متمرکز بوده‌اند و کمتر به تحلیل تحولات مفهومی ادبیات جهانی پرداخته‌اند. این یافته‌ها تصویری منسجم از سیر تحول مفاهیم سیاست‌گذاری فرهنگی ارائه می‌کند و شکاف‌های پژوهشی موجود در ادبیات ایران را آشکار می‌سازد.

واژگان کلیدی: سیاست‌گذاری فرهنگی، چرخش‌های مفهومی، مرور دامنه‌ای، مفاهیم حساس، سیاست‌گذاری فرهنگی ایران.

مقدمه

سیاست‌گذاری فرهنگی در دهه‌های اخیر به یکی از حوزه‌های مهم مطالعات سیاست‌گذاری عمومی و مطالعات فرهنگی تبدیل شده است. تحولات ناشی از جهانی‌شدن، گسترش فناوری‌های ارتباطی، توسعه صنایع فرهنگی و خلاق، تغییر الگوهای حکمرانی و افزایش نقش بازیگران غیردولتی موجب شده است که مفاهیم و رویکردهای این حوزه به‌طور مستمر دگرگون شوند. درنتیجه، سیاست‌گذاری فرهنگی دیگر صرفاً به حمایت از هنر و میراث فرهنگی محدود نیست، بلکه موضوعاتی مانند هویت، مشارکت، حکمرانی شبکه‌ای، اقتصاد فرهنگ، عدالت فرهنگی، فناوری‌های دیجیتال و تاب‌آوری فرهنگی را نیز در بر می‌گیرد.

1. SID، MagIran، Noormags
2. Instrumental
3. Discursive
4. Participative
5. Resilience

هم‌زمان با این تحولات، ادبیات بین‌المللی سیاست‌گذاری فرهنگی نیز از رویکردهای عمدتاً دولت‌محور به‌سوی رویکردهای چندبعدی و میان‌رشته‌ای حرکت کرده است. این تحول را در قالب مجموعه‌ای از چرخش‌های مفهومی می‌توان دید که هریک بر جنبه‌ای از اهداف، ابزارها، بازیگران و مبانی نظری سیاست‌گذاری فرهنگی تأکید می‌کند.

با وجود گسترش مطالعات مربوط به سیاست‌گذاری فرهنگی، بخش درخور توجهی از پژوهش‌های موجود به بررسی موردی سیاست‌ها، تجربه کشورها یا حوزه‌های خاص فرهنگی اختصاص یافته است و مطالعاتی که تصویری جامع از روند تحول مفهومی این حوزه در سه دهه اخیر ارائه کنند محدودند. در ادبیات فارسی نیز بیشتر پژوهش‌ها بر مسائل اجرایی، نهادی و آسیب‌شناسی سیاست‌گذاری فرهنگی متمرکز بوده‌اند و کمتر به مرور و تحلیل نظام‌مند چرخش‌های مفهومی در ادبیات جهانی پرداخته‌اند.

براین‌اساس، پژوهش حاضر ـ با بهره‌گیری از روش مرور دامنه‌ای ـ به شناسایی، طبقه‌بندی و تحلیل چرخش‌های مفهومی سیاست‌گذاری فرهنگی در فاصله زمانی ۱۹۷۰ تا ۲۰۲۵ می‌پردازد و در کنار آن، جایگاه مفاهیم حساس و نسبت این تحولات با مطالعات انجام‌شده در ایران را بررسی می‌کند.

الف) مبانی نظری؛ مروری اجمالی بر تعاریف کلیدی سیاست‌گذاری فرهنگی

مفهوم سیاست‌گذاری فرهنگی اگرچه ذاتاً جدید و به موقعیت تاریخی ویژه پس‌از تشکیل دولت ملت‌های مدرن برمی‌گردد، در همین دوره کوتاه از جعل این مفهوم، چرخش‌ها و تغییرات مهمی در تعریف و تبیین آن رخ داده که به‌صورت طیفی نظری از حداکثر تأثیر حکمران بر حوزه فرهنگ تا حداقلی‌ترین شکل ممکن متصور است.

درمجموع، سیاست‌گذاری فرهنگی مفهومی کلیدی در حوزه علوم اجتماعی، مدیریت فرهنگی و مطالعات فرهنگی است و به مجموعهٔ اقدامات، قوانین، برنامه‌ها و استراتژی‌های دولتی یا نهادی اشاره می‌کند که هدفشان تنظیم، حفاظت، تشویق، تولید، توزیع و مصرف فعالیت‌های فرهنگی است. این مفهوم نه‌تنها شامل حمایت از هنرها، میراث فرهنگی، رسانه‌ها و آموزش فرهنگی می‌شود، بلکه به‌طور گسترده‌تر، به شکل‌دهی به هویت‌های جمعی، ارزش‌های اجتماعی و شیوه‌های زندگی می‌پردازد.

تاریخچه مفهوم سیاست‌گذاری فرهنگی به دوران پس‌از جنگ جهانی دوم بازمی‌گردد،

زمانی که کشورها مانند فرانسه با سیاست‌های افرادی هم چون آندره مالرو[1] (وزیر فرهنگ دهه ۱۹۶۰) به‌دنبال دموکراتیزه کردن دسترسی به فرهنگ بودند. مالرو مفهوم «موزه خیالی»[2] را مطرح کرد که بر اساس فناوری‌های بازتولید (مانند عکاسی) اجازه می‌دهد تا هنر به‌طور گسترده‌تر پخش شود و تجربه معنوی ایجاد کند. بااین‌حال، اغلب از این رویکردها انتقاد شده، زیرا بیشتر بر عرضه فرهنگی تمرکز داشتند تا تقاضا و مشارکت مردمی.

در دهه‌های بعد، با ظهور جهانی‌سازی، سیاست‌گذاری فرهنگی به‌سوی صنایع فرهنگی (مانند فیلم، موسیقی و رسانه) گرایش یافت و سازمان‌هایی مانند یونسکو نقش کلیدی در تعریف آن ایفا کردند. امروزه، این مفهوم شامل جنبه‌های زیست‌محیطی، دیجیتال و چندفرهنگی نیز می‌شود، جایی که سیاست‌ها باید بین حفظ تنوع فرهنگی و مقابله با نابرابری‌های اجتماعی تعادل برقرار سازند.

جدول ۱. جدول زمانی تعاریف کلیدی سیاست‌گذاری فرهنگی

ردیف	گرایش مفهومی غالب	تعریف کلیدی	صاحب‌نظر	سال
۱	توسعه‌محور، نقش فعال دولت، فرهنگ به‌مثابه حق همگانی	فرهنگ را نیاز اساسی و موتور توسعه می‌داند؛ سیاست‌گذاری فرهنگی باید آگاهانه، ساختاریافته و در خدمت نیازهای فرهنگی جامعه باشد.	UNESCO	۱۹۸۲
۲	تسهیل‌گری، تنظیم‌گری و شکل‌دهی فرهنگی	سیاست فرهنگی شامل مجموعه‌ای از راهبردهای دولت برای تسهیل، تنظیم و شکل‌دهی به فعالیت‌ها و فرایندهای فرهنگی است.	Jennifer Craik	۱۹۹۵
۳	مدیریت فرهنگی به‌مثابه مهندسی معانی و هویت جمعی	هدایت و سازمان‌دهی تولید، توزیع و مصرف نمادها، معانی و هنر در سطوح مختلف.	Bennett	۱۹۹۵
۴	رویکرد انتقادی، تمایز میان «مدیریت فرهنگ» و «هدایت فرهنگی»	سیاست‌گذاری فرهنگی هم‌زمان وصفی (واقعیت موجود) و تجویزی (بایدها) در مدیریت فرهنگ است.	McGuigan	۱۹۹۶

1. André Malraux

2. Imaginary Museum

ب) روش پژوهش

این پژوهش با استفاده از روشِ مرور دامنه‌ای انجام شده است. این روش برای شناسایی، طبقه‌بندی و ترسیم گستره مفاهیم، رویکردها و خلأهای پژوهشی در حوزه‌های دارای ادبیات متنوع و پراکنده مناسب است. پژوهش بر اساس چارچوب پنج‌مرحله‌ای Arksey and O'Malley (۲۰۰۵) و با بهره‌گیری از توصیه‌های تکمیلی Levac et al. (۲۰۱۰) و دستورالعمل گزارش‌دهی «PRISMA-ScR» (Tricco et al., 2018) انجام شد.

در مرحله نخست، پرسش پژوهش با تمرکز بر شناسایی چرخش‌های مفهومی سیاست‌گذاری فرهنگی، مفاهیم حساس مرتبط و رویکردهای بومی ایران تدوین شد. سپس جست‌وجوی نظام‌مند در پایگاه‌های اطلاعاتی فارسی و بین‌المللی شامل پایگاه‌های بانک جامع مقالات علمی و تخصصی علوم انسانی نور،[1] بانک اطلاعات نشریات کشور،[2] پایگاه مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی[3] Scopus, Web of Science Google Scholar با استفاده از کلیدواژه‌های فارسی و انگلیسی مرتبط با «سیاست‌گذاری فرهنگی»، «چرخش مفهومی»، «حکمرانی فرهنگی»، «عدالت فرهنگی»، «دیجیتال»، «تاب‌آوری فرهنگی» و معادل‌های آن‌ها انجام گرفت.

معیارهای ورود شامل انتشار آثار بین سال‌های ۱۹۷۰ تا ۲۰۲۵، ارتباط مستقیم با سیاست‌گذاری فرهنگی، دسترسی به متن کامل و برخورداری از محتوای نظری یا تحلیلی بود. منابعی که صرفاً گزارش اجرایی، خبر، یادداشت یا فاقد ارتباط مستقیم با موضوع بودند، از مطالعه کنار گذاشته شدند.

همچنین باید خاطرنشان کرد که در فرایند استخراج، تنظیم شبکه‌ای داده‌های فراتحلیل و تطبیق ساختاری منابع این پژوهش، از قابلیت‌های کمکی ابزارهای هوش مصنوعی مولد[4] به‌منظور ارتقای دقت فنی و ویرایشی استفاده شده است.

---

1. Noormags
2. MagIran
3. SID
4. Generative AI: ChatGPT (GPT-5.5) (2025); Gemini (3.1 pro) & (3.5 Thinking) (2025)

فرایند استخراج و تحلیل داده‌ها

درمجموع، ۱۶۵ مدرک شناسایی شد. پس‌از حذف موارد تکراری و غربالگری عنوان، چکیده و متن کامل بر اساس معیارهای ورود و خروج، ۴۹ منبع برای تحلیل نهایی انتخاب شد.

برای استخراج داده‌ها، اطلاعات هر مطالعه شامل نویسنده، سال انتشار، هدف، رویکرد نظری، مفاهیم کلیدی، دوره زمانی، یافته‌های اصلی و دلالت‌های سیاستی در قالب یک فرم استخراج داده ثبت شد. سپس داده‌های استخراج‌شده با استفاده از تحلیل مضمون[1] کدگذاری و مقایسه شدند. در این مرحله، مفاهیم مشابه در قالب مقوله‌های مشترک ادغام شدند و از دل این فرایند، هشت چرخش مفهومی سیاست‌گذاری فرهنگی، مفاهیم حساس مرتبط و مهم‌ترین رویکردهای بومی سیاست‌گذاری فرهنگی در ایران شناسایی و سازمان‌دهی شدند.

به‌منظور افزایش قابلیت اعتماد یافته‌ها، فرایند انتخاب منابع، استخراج داده‌ها و طبقه‌بندی مفاهیم چندین بار بازبینی شد تا از سازگاری طبقه‌بندی‌ها و انسجام تحلیل اطمینان حاصل شود.

جدول ۲. جریان فرایند انتخاب منابع (RcS-AMSIRP)

مرحله	توضیحات	تعداد
شناسایی اولیه	منابع کامل و جست‌وجوهای تکمیلی	۱۶۵
حذف تکراری‌ها	عنوان/نویسنده/سال یکسان، غیرقابل دسترس	حذف = ۲۰
پس‌از حذف تکراری		۱۴۵
غربالگری عنوان/چکیده	حذف نامرتبط (پدیدارشناسی خالص، ویکی‌پدیا، حاشیه‌ای)	حذف = ۹۵
بررسی متن کامل		۵۰
حذف نهایی	حاشیه‌ای، تکراری مفهومی	حذف = ۱ (انتخاب نهایی)
واردشده	سنتز مفهومی	۴۹

1. Thematic Analysis

ج) یافته‌ها

۱. مفهوم چرخش مفهومی در سیاست‌گذاری فرهنگی

در علوم اجتماعی، «چرخش مفهومی» به تغییر تدریجی در چارچوب‌های مسلط تفسیر، اولویت‌های پژوهشی و منطق تحلیل یک حوزه دانشی اطلاق می‌شود. برخلاف تغییرات مقطعی یا اصلاحات سیاستی، چرخش‌های مفهومی نشان‌دهنده دگرگونی در شیوه فهم یک پدیده و بازتعریف مسئله، بازیگران، اهداف و ابزارهای آن هستند؛ ازاین‌رو، چرخش مفهومی با مفاهیمی مانند پارادایم، رویکرد یا روند هم‌پوشانی دارد، اما مترادف با آن‌ها نیست. پارادایم معمولاً به نظامی فراگیر از مفروضات نظری اشاره می‌کند، درحالی‌که چرخش مفهومی می‌تواند درون یک پارادایم نیز رخ دهد و بیانگر جابه‌جایی کانون توجه یا تغییر در اولویت‌های تحلیلی باشد.

در حوزه سیاست‌گذاری فرهنگی، چرخش‌های مفهومی تحت‌تأثیر تحولاتی نظیر جهانی‌شدن، گسترش فناوری‌های دیجیتال، رشد صنایع فرهنگی و خلاق، تنوع فرهنگی، تغییر الگوهای حکمرانی و افزایش نقش بازیگران غیردولتی شکل گرفته‌اند. این تحولات موجب شده‌اند که سیاست‌گذاری فرهنگی از رویکردهای دولت‌محور و بخشی به‌سوی الگوهای مشارکتی، شبکه‌ای، داده‌محور و عدالت‌محور حرکت کند.

در پژوهش حاضر، چرخش مفهومی به تغییری پایدار در ادبیات سیاست‌گذاری فرهنگی اطلاق می‌شود که در منابع مختلف تکرار شده، بر اهداف یا ابزارهای سیاست‌گذاری اثر گذاشته و مسیر جدیدی را در توسعه نظری این حوزه ایجاد کرده است. بر همین مبنا، هشت چرخش مفهومی ازطریق تحلیل منابع منتخب شناسایی و طبقه‌بندی شده‌اند.

۲. چرخش‌های مفهومی کلیدی در سیاست‌گذاری فرهنگی

ادبیات بررسی‌شده هشت چرخش اصلی را شناسایی کرد که از رویکردهای سنتی دولت‌محور به مدل‌های پیچیده‌تر و مشارکتی تکامل یافته‌اند (جدول ۳). این چرخش‌ها از دهه ۱۹۷۰ (توسعه‌ای) شروع شده و تا ۲۰۲۵ (اخلاق و عدالت) ادامه داشته است. تأکید منابع کلیدی مانند André Malraux (۱۹۶۰) و Bennett (۱۹۹۵) بر دموکراتیک‌سازی فرهنگ بوده، درحالی‌که گزارش‌های اخیر UNESCO (۲۰۲۱-۲۰۲۰) بر تاب‌آوری و دیجیتالی‌شدن فرهنگ تمرکز کرده است.

۲-۱. چرخش توسعه‌ای (۱۹۸۰-۱۹۷۰)

چرخش توسعه‌ای در سیاست‌گذاری فرهنگی در بستر تحولات جهانی، اواخر دهه ۱۹۶۰ و اوایل دهه ۱۹۷۰ شکل گرفت. پس‌از جنگ جهانی دوم و دوران بازسازی، به این مهم توجه شد که توجه جهانی به توسعه اقتصادی به‌تنهایی کافی نیست و مفهوم توسعه انسانی و اجتماعی به‌عنوان مکمل توسعه اقتصادی مطرح شد (UNESCO, 1982: 2). بحران هویت فرهنگی در کشورهای تازه‌استقلال‌یافته و رشد جنبش‌های حق‌طلبانه نیز ضرورت در نظر گرفتن فرهنگ به‌عنوان بخش جدایی‌ناپذیر توسعه را تقویت ساخت (Shepperson & Tomaselli, 2002: 32-71).

اعلامیه مکزیکوسیتی یونسکو (۱۹۸۲) نقطه‌عطف این جریان بود که در آن فرهنگ «مجموعه کاملی از ویژگی‌های مادی، معنوی، فکری و احساسی که یک جامعه را مشخص می‌کند» تعریف گشت و توسعه فرهنگی هم به‌عنوان هدف و هم ابزار توسعه پایدار شناخته شد (UNESCO, 1982: 2).

در نگاه این دوره، اگر کشوری بزرگراه و کارخانه می‌ساخت، ولی نظام آموزشی و صنایع فرهنگی‌اش شکوفا نبود، آن توسعه «کج» و حتی ناپایدار به شمار می‌آمد. به همین دلیل، برنامه‌های دولتی این دوره، ترکیبی از ساخت‌وساز فیزیکی و سرمایه‌گذاری جدی در کتابخانه‌ها، تئاترها، موزه‌ها و آموزش هنر بود.

ویژگی‌ها و مؤلفه‌های اصلی

۱. **نقش فعال و مداخله‌گر دولت:** دولت‌ها خود را متولی اصلی رشد و حفاظت از فرهنگ می‌دانستند و بودجه‌های فرهنگی مستقلی تخصیص می‌دادند (Mulcahy, 2006: 323)؛

۲. **پیوند فرهنگ با توسعه اقتصادی اجتماعی:** فرهنگ نه یک حوزه تجملی، بلکه ضرورتی برای شکوفایی انسانی و پیشرفت جامعه قلمداد شد (Bennett, 1995: 19 UN-ESCO, 1982: 2)؛

۳. **برنامه‌ریزی بلندمدت فرهنگی:** تدوین برنامه‌های پنج‌ساله یا ده‌ساله برای ارتقای فرهنگ، گسترش زیربناهای هنری و توسعه آموزش فرهنگی (McGuigan, 1996:55)؛

۴. **دسترسی همگانی به فرهنگ:** تمرکز بر برابرسازی فرصت‌ها ازطریق ایجاد کتابخانه‌ها، موزه‌های رایگان، تئاترهای دولتی و آموزش هنری در مدارس (Mulcahy, 2006: 323; UN-ESCO,1982)؛

۵. **نگرش کل‌نگر به فرهنگ:** ادغام عناصر بومی، سنتی و مدرن برای ایجاد هویت ملی پایدار (Tomlinson, 1999:24; Bourdieu, 1984:12).

پیامدهای مثبت

۱. شکوفایی زیرساخت‌های فرهنگی ملی (UNESCO, 1982)؛

۲.ارتقای هویت ملی و انسجام اجتماعی، به‌ویژه در جوامع چندقومیتی (Tomlinson, 1999:71)؛

۳. ایجاد الگوی دولتی حمایتگر که بعدها مبنای بحث دموکراسی فرهنگی شد (Bennett, 1995:21).

پیامدهای منفی یا چالش‌ها

۱. تمرکز زیاد بر دولت می‌توانست به «مهندسی فرهنگی» و دخالت بیش‌ازحد در تولید محتوا بینجامد (McGuigan, 1996:76)؛

۲.در برخی کشورها، مشروعیت‌بخشی سیاسی به اقدامات فرهنگی سبب شد که برنامه‌ها به ایدئولوژی رسمی متمایل شوند (Bourdieu, 1984: 67).

نمونه‌های برجسته تاریخی در این نگاه عبارت‌اند از:

- **فرانسه:** در دوران آندره مالرو (وزیر فرهنگ)، سرمایه‌گذاری عظیم در موزه‌ها، تئاتر و آموزش هنری انجام گرفت (Mulcahy, 2006: 323).
- **ایران (دهه ۱۳۵۰):** گسترش مؤسسات هنری دولتی، برگزاری جشن هنر شیراز و راه‌اندازی مراکز فرهنگی وابسته به دولت؛
- **کشورهای آمریکای لاتین:** پروژه‌های یونسکو برای توسعه فرهنگ بومی در پیوند با سوادآموزی و توسعه روستایی (UNESCO, 1982).

۲-۲. چرخش ابزاری و بازارمحور در سیاست‌گذاری فرهنگی (۱۹۹۰-۱۹۸۰)

با اوج‌گیری نئولیبرالیسم، سیاست‌گذاری فرهنگی به‌سوی استفاده از بازار برای تأمین منابع و رشد اقتصادی ازطریق صنایع فرهنگی رفت. چرخش بازارمحور نتیجهٔ مستقیم تغییرات اقتصادی سیاسی گسترده در سطح جهانی بود. در دهه ۱۹۸۰، با گسترش نئولیبرالیسم و سیاست‌های خصوصی‌سازی در بریتانیا (دولت مارگارت تاچر) و ایالات متحده (دولت رونالد ریگان)، رویکرد غالب این شد که دولت باید نقش خود در حوزه

فرهنگ را کاهش داده، میدان را به نیروهای بازار بسپرد (Garnham, 1990 : 342; McGuigan, 1996:63). هم‌زمان، فشارهای بودجه‌ای ناشی از رکود اقتصادی و کاهش درآمدهای عمومی، دولت‌ها را به‌سمت کاهش هزینه‌های فرهنگی و جست‌وجوی مدل‌های تأمین مالی غیرسنتی سوق داد (Mulcahy, 2006 :325).

درواقع، نگاه به فرهنگ به مثابه کالا شد و فرهنگ دست‌مایه‌ای برای رشد و توسعه بخش خصوصی گشت.

در بُعد نظری نیز این باور گسترش یافت که بازار می‌تواند به‌طور کارآمدتری نسبت به دولت، تنوع و کیفیت محصولات فرهنگی را تأمین کند، زیرا سازوکار عرضه‌وتقاضا به‌طور طبیعی تولیداتی را تقویت می‌کند که با اقبال عمومی روبه‌رو می‌شوند (UNESCO, 2013: 16).

ویژگی‌ها و مؤلفه‌های اصلی

۱. **خصوصی‌سازی نهادهای فرهنگی:** بسیاری از موزه‌ها، سالن‌های نمایش و مراکز هنری یا واگذار شدند یا با مدیریت هیئت‌امنای شبه‌خصوصی اداره گردیدند (Bennett, 1995: 23).

۲. **تجاری‌سازی تولیدات فرهنگی:** هدف‌گذاری برای درآمدزایی ازطریق فروش بلیت، حق پخش، اسپانسرینگ و صادرات محصولات فرهنگی (Hesmondhalgh, 2019: 69).

۳. **رشد صنایع فرهنگی و خلاق:** حوزه‌هایی چون سینما، موسیقی پاپ، تلویزیون خصوصی، نشر انبوه، تبلیغات و بازی‌های رایانه‌ای نه‌تنها به‌عنوان عرصه‌های هنری، بلکه به‌عنوان صنایع فرهنگی مطرح شدند (UNESCO, 2013: 17).

۴. **رقابت‌محوری:** عملکرد نهادهای فرهنگی بر اساس شاخص‌های اقتصادی مانند میزان فروش، تعداد بازدیدکنندگان و بازگشت سرمایه ارزیابی شد (McGuigan, 2004: 81).

۵. **شراکت دولتی خصوصی:** دولت‌ها از تولید مستقیم فاصله گرفتند و به حامیان زیرساختی، مشوقان مالیاتی و سرمایه‌گذاران اولیه در پروژه‌های فرهنگی تبدیل شدند (Mulcahy, 2006, :326).

پیامدهای مثبت

۱. افزایش کارآفرینی فرهنگی و ایجاد فرصت‌های شغلی (UNESCO, 2013: 15).

۲. گسترش صادرات فرهنگی، مانند موفقیت موج کره‌ای (K-Wave) در حوزه موسیقی و تلویزیون (Hesmondhalgh, 2019: 313).

۳. تقویت نوآوری در حوزه طراحی محصولات و مدل‌های تجاری (McGuigan, 2004: 64).

پیامدهای منفی یا چالش‌ها

۱. کاهش عدالت فرهنگی: اقشار کم‌درآمد کمتر توانستند از محصولات فرهنگی باکیفیت بهره‌مند شوند(Garnham,1990: 345)؛

۲. همگن‌سازی فرهنگی: تولیدات به‌سوی سلیقه غالب و بازار انبوه رفت و تنوع فرهنگی کاهش یافت(Hesmondhalgh, 2019: 143)؛

۳. حذف تولیدات غیرتجاری: آثار تجربی، فرهیخته یا متعلق به اقلیت‌ها کمتر امکان تولید یافتند (Bennett, 1995: 35).

نمونه‌های برجسته تاریخی در این نگاه عبارت‌اند از:

- **بریتانیا:** سیاست‌های دهه ۸۰ تا ۹۰ به بازاری‌شدن بی‌بی‌سی و عرضهٔ خدمات فرهنگی بر اساس مدل تجاری شد (Bennett, 1995: 39; Garnham, 1990: 346).
- **کره جنوبی:** از میانه دهه ۹۰، دولت در قالب سرمایه‌گذاری اولیه و قوانین مشوق صادرات، صنعت موسیقی پاپ و سریال‌سازی را به موتور ارزآوری ملی تبدیل کرد (UNESCO, 2013: 42)؛
- **ایران:** از اواخر دهه ۷۰، رشد بخش خصوصی در سینما و موسیقی، کنسرت‌های پاپ و توسعه شبکه‌های ماهواره‌ای فارسی‌زبان خارج از بافت دولتی مشهود بود.

۲-۳. چرخش مدیریت هویت و معانی (گفتمانی) در سیاست‌گذاری فرهنگی (دهه ۱۹۹۰)

در دهه ۱۹۹۰، با پیشرفت جهانی‌شدن، گسترش ارتباطات ماهواره‌ای و توسعه اینترنت، فرهنگ بیش‌ازپیش ماهیتی سیال و بین‌المللی پیدا کرد. این وضعیت نگرانی‌هایی را درباره تضعیف هویت ملی، فرهنگ‌های محلی و زبان‌های بومی در پی داشت (Hall, 1992: 273; Tomlinson, 1999: 29). دولت‌ها دریافتند که حفظ انسجام اجتماعی و تقویت سرمایه نمادین جامعه صرفاً ازطریق حمایت مالی یا بازار مدیریت‌شده ممکن نیست، بلکه نیازمند هدایت معانی و روایت‌های فرهنگی است (Bennett, 1995: 46). بنابراین، فرهنگ ابزار انسجام اجتماعی و تولید سرمایه نمادین شد.

در این فضا، سیاست‌گذاری فرهنگی وارد فاز جدیدی شد که به‌جای تمرکز صرف بر زیرساخت، تولید یا بازاریابی، هدف اصلی آن شکل‌دهی به هویت جمعی، معناسازی اجتماعی و سامان‌دهی میدان‌های نمادین بود (McGuigan, 2004: 76; Throsby, 2001: 44).

ویژگی‌ها و مؤلفه‌های اصلی

۱. **تمرکز بر سرمایه نمادین:** فرهنگ ابزاری برای تثبیت ارزش‌های ملی و اجتماعی دیده شد (Bourdieu, 1984: 246).

۲. **محوریت میراث فرهنگی و روایت‌های تاریخی:** بازتعریف تاریخ ملی، پاسداشت آیین‌ها و ثبت میراث ناملموس به‌عنوان عامل انسجام هویتی (Smith, 2006: 12).

۳. **سیاست‌گذاری نمادین:**[1] استفاده از رویدادهای فرهنگی بزرگ، جشنواره‌های ملی و کمپین‌های رسانه‌ای برای تقویت تصویر کشور در جهان و در داخل (Bennett, 1995: 47).

۴. **مدیریت تنوع:** ترویج چندفرهنگ‌گرایی و حفاظت از فرهنگ‌های اقلیت با هدف پیشگیری از شکاف اجتماعی (Hall, 1992: 302).

۵. **دیپلماسی فرهنگی:** بهره‌گیری از تولیدات فرهنگی و هنر در روابط بین‌المللی و قدرت نرم (Nye, 2004: 45).

پیامدهای مثبت

۱. تقویت هویت ملی در مواجهه با فشارهای جهانی‌سازی (Tomlinson, 1999: 31).

۲. افزایش آگاهی عمومی از میراث فرهنگی و ارزش‌های بومی (Smith, 2006: 14).

۳. ارتقای جایگاه بین‌المللی کشورها ازطریق قدرت نرم (Nye, 2004: 46).

پیامدهای منفی یا چالش‌ها

۱. خطر تبدیل فرهنگ به ابزار تبلیغاتی دولت و کاهش استقلال خلاقان (McGuigan, 2004: 78)؛

۲. ایجاد مرزهای نمادین که می‌تواند به محدودسازی فرهنگی منجر شود (Hall, 1992: 308).

۳. تمرکز بیش‌ازحد بر گذشته و غفلت از نوآوری فرهنگی (Throsby, 2001: 52).

نمونه‌های برجسته تاریخی در این نگاه عبارت‌اند از:

- **بریتانیا:** ترویج سیاست‌های چندفرهنگ‌گرایی و راه‌اندازی پروژه‌های هنری مرتبط با جوامع مهاجر؛
- **کانادا:** کمپین‌هایی[2] برای تقویت فرهنگ کانادایی دربرابر نفوذ رسانه‌های آمریکایی؛
- **ایران:** سرمایه‌گذاری در جشنواره‌های بین‌المللی همچون جشنواره فیلم فجر و بازتعریف میراث فرهنگی با رویکرد ملی-دینی.

1. Symbolic Policy-Making

2. Canadian Identity

۲-۴. چرخش انتقادی/مشارکتی در سیاست‌گذاری فرهنگی (اواخر دهه ۱۹۹۰- دهه ۲۰۰۰)

پایان دهه ۱۹۹۰ شاهد افزایش نقدهای دانشگاهی و مدنی به سیاست‌گذاری‌های متمرکز بر دولت یا هویت ملی بود. در بسیاری از کشورها، سیاست‌های پیشین به «بالادستی بودن»، «کنترل‌گرایی» و بی‌توجهی به صداها و نیازهای واقعی شهروندان متهم شدند (McGuigan, 2004: 93). هم‌زمان، رشد جامعه مدنی، افزایش ظرفیت‌های رسانه‌ای مستقل و دسترسی گسترده‌تر به اینترنت باعث شد که نقش مشارکت عمومی در سیاست‌گذاری فرهنگی تقویت شود (UNESCO, 2005: 4)؛ درنتیجه، به‌طور جدی به رشد ایده «دموکراسی فرهنگی» و مشارکت جامعه مدنی در این دوره توجه جدی شد.

ویژگی‌ها و مؤلفه‌های اصلی

۱. **تأکید بر دموکراسی فرهنگی**[1]: تمرکز بر حق همه افراد برای مشارکت در طراحی، تولید و توزیع فرهنگ (Hesmondhalgh, 2019:153)؛

۲. **مشارکت جامعه مدنی:** حضور سازمان‌های مردم‌نهاد، گروه‌های محلی و شبکه‌های غیررسمی در تصمیم‌گیری‌های فرهنگی (Carpentier,2011:33)؛

۳. **رویکرد انتقادی به ساختار قدرت:** تحلیل و بازنگری نقش دولت و بازار در بازتولید نابرابری فرهنگی (McGuigan, 2004: 94)؛

۴. **سیاست‌گذاری از پایین به بالا**[2]: شکل‌دهی سیاست‌ها بر اساس نیازها و پیشنهادهای جامعه، نه صرفاً رویکردهای پیش‌تدوین‌شده دولتی؛

۵. **گفتمان عدالت فرهنگی:** تمرکز بر حذف موانع ساختاری و تضمین دسترسی عادلانه به منابع فرهنگی (UNESCO, 2005: 7)؛

پیامدهای مثبت

۱. افزایش شفافیت و پاسخ‌گویی در سیاست‌گذاری فرهنگی (Hesmondhalgh, 2019: 154)؛

۲. توانمندسازی گروه‌های حاشیه‌ای و تقویت تنوع فرهنگی واقعی (Carpentier, 2011: 34)؛

۳. کاهش شکاف بین سیاست‌های رسمی و نیازهای محلی.

پیامدهای منفی یا چالش‌ها

۱. پیچیدگی بیشتر فرایند تصمیم‌گیری و کاهش سرعت اجرا (McGuigan, 2004: 114)؛

1. Cultural Democracy

2. Bottom-up

۲. خطر منازعات ذی‌نفعان و تضادهای فرهنگی داخلی؛
۳. نیاز مداوم به ظرفیت‌سازی و آموزش مشارکت مؤثر.

نمونه‌های برجسته و تاریخی در این نگاه عبارت‌اند از:

- **برزیل:** برنامه «نقاط فرهنگ»[1] که به جوامع محلی اختیار و بودجه برای اجرای پروژه‌های فرهنگی داد؛
- **انگلستان:** پروژه‌های «همکاری خلاقانه»[2] با هدف مشارکت مدارس و هنرمندان برای تعریف برنامه‌های آموزشی-فرهنگی؛
- **ایران:** گسترش خانه‌های فرهنگ محلی و انجمن‌های هنری غیردولتی در دهه ۱۳۸۰، هرچند اغلب با چالش منابع و مقررات مواجه شدند.

۲-۵. چرخش حکمرانی شبکه‌ای در سیاست‌گذاری فرهنگی (۲۰۱۰-۲۰۰۵)

ورود به هزاره سوم با پیچیده‌تر شدن مسائل فرهنگی، گسترش فناوری‌های ارتباطی و جهانی‌شدن نهادهای غیردولتی همراه بود. مدل‌های متمرکز[3] و حتی مشارکتی دهه ۹۰ دیگر به‌تنهایی کفایت نمی‌کرد. کشورها متوجه شدند که برای حل مسائل فرهنگی باید از حکمرانی چندسطحی[4] و چندبازیگره[5] استفاده کنند (Pierre & Peters, 2000:15; Jessop, 2004:53).

یونسکو و اتحادیه اروپا نیز، از این زمان به بعد، بر همکاری دولت‌ها، نهادهای محلی، سازمان‌های بین‌المللی و بخش خصوصی، تأکید زیادی کردند (UNESCO, 2005: 4 ; Europe-an Commission, 2007: 6).

در این دوره، دولت، بخش خصوصی و جامعه مدنی در شبکه‌ای از مناسبات دخیل‌اند و بر شراکت‌ها، انعطاف اجرایی و سیاست‌های هم‌پیوند با سایر حوزه‌ها (مثل محیط‌زیست و نوآوری) تمرکز شد. همچنین، مفاهیمی مثل «هارمونی فرهنگی» یا «سیاست‌گذاری تسهیلگر» در این چارچوب رشد کردند.

---

1. Pontos de Cultura
2. Creative Partnerships
3. state-centric
4. multi-level governance
5. multi-actor

ویژگی‌ها و مؤلفه‌های اصلی

۱. **شبکه‌سازی گسترده:** همکاری دولت‌های ملی و محلی، نهادهای مدنی، بخش خصوصی و سازمان‌های فراملی (Klijn & Koppenjan, 2016: 85).

۲. **توزیع مسئولیت‌ها:** کاهش تمرکز دولت و واگذاری نقش‌های کلیدی به شرکای غیردولتی؛

۳. **هماهنگی سیاست‌ها در سطوح مختلف:** از محلی تا جهانی، به‌صورت یکپارچه و هم‌افزا؛

۴. **نقش تسهیل‌گر دولت:** دولت بیشتر شرایط و زیرساخت‌های همکاری را مهیا می‌کند، به‌جای اینکه همه‌چیز را خودش اجرا کند؛

۵. **سنجش و ارزیابی چندمنظوره:** استفاده از شاخص‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی برای پایش سیاست‌ها.

پیامدهای مثبت

۱. استفاده بهینه‌تر از منابع و تجربه‌ها (Pierre & Peters, 2000: 17).

۲. افزایش نوآوری در روش‌ها و مدل‌های فرهنگی؛

۳. انعطاف‌پذیری بیشتر در مواجهه با بحران‌های فرهنگی.

پیامدهای منفی و چالش‌ها

۱. پیچیدگی زیاد در هماهنگی و تصمیم‌گیری (Klijn & Koppenjan, 2016: 87).

۲. خطر «مسئولیت‌گریزی» اگر نقش‌ها شفاف تعریف نشوند؛

۳. تضاد منافع بازیگران بومی، ملی و جهانی.

نمونه‌های برجسته و تاریخی این رویکرد عبارت‌اند از:

- **اتحادیه اروپا:** برنامه «اروپای خلاق»[1] با همکاری چندکشوری و چندبخشی؛
- **استرالیا:** شبکه‌های همکاری فرهنگی میان دولت، جوامع بومی و صنایع خلاق؛
- **ایران:** شوراها و کارگروه‌های فرهنگی بین‌دستگاهی مثل شورای فرهنگ عمومی.

۲-۶. *چرخش دیجیتال و داده‌محور در سیاست‌گذاری فرهنگی (۲۰۱۵-۲۰۱۰)*

با گسترش اینترنت پرسرعت، گوشی‌های هوشمند و سیستم‌های ابری، جهان فرهنگی

1. Creative Europe

به‌طور کامل وارد عصر دیجیتال شد. شبکه‌های اجتماعی، پلتفرم‌های پخش آنلاین و ابزارهای تحلیلی کلان‌داده[1] هم تولید و توزیع محتوا و هم شیوه ارزیابی و سیاست‌گذاری را دگرگون کردند (UNESCO, 2013: 69). این موضوع به ورود جدی سیاست‌های فرهنگی به عرصه اقتصاد دیجیتال، داده‌باز و تحلیل اثر فرهنگی و ظهور شاخص‌های نوین ارزیابی آثار اقتصادی و اجتماعی فرهنگ منجر شد.

هم‌زمان، اقتصاد دیجیتال به‌مثابه یکی از موتورهای اصلی رشد صنایع فرهنگی مطرح شد (Napoli, 2014: 343).

ویژگی‌ها و مؤلفه‌های اصلی:

۱. **زیرساخت‌های دیجیتال:** سرمایه‌گذاری در پهنای باند، مراکز داده و پلتفرم‌های بومی/منطقه‌ای برای توزیع آثار فرهنگی (Flew, 2012: 116).

۲. **داده‌باز**[2] **و شفافیت:** انتشار مجموعه‌داده‌های فرهنگی برای پژوهش، نوآوری و ارزیابی دقیق سیاست‌ها (Janssen et al., 2012: 263).

۳. **سنجش مبتنی‌بر داده‌های بزرگ:** استفاده از داده‌های متنی، تصویری و رفتاری کاربران برای تحلیل روندهای مصرف و مشارکت فرهنگی؛

۴. **اقتصاد پلتفرمی:** شکل‌گیری بازیگران جدید مثل نتفلیکس، اسپاتیفای، نماوا یا فیلیمو که زنجیره ارزش فرهنگی را تغییر دادند؛

۵. **سیاست‌گذاری تطبیقی:**[3] اصلاح سریع سیاست‌ها بر پایه بازخورد و تجزیه‌وتحلیل بی‌درنگ داده‌ها.

پیامدهای مثبت

۱. تسهیل دسترسی جهانی و محلی به آثار فرهنگی؛

۲. تصمیم‌گیری شواهد-محور در سیاست‌گذاری[4] (Janssen et al., 2012: 264).

۳. رشد سریع صنایع خلاق دیجیتال.

---

1. Big Data
2. Open Data
3. Adaptive Policy
4. Evidence-based policy

پیامدهای منفی و چالش‌ها

۱. شکاف دیجیتال بین گروه‌ها و مناطق[1]؛

۲. تهدید حریم خصوصی و داده‌های شخصی[2] (Napoli, 2014:345)؛

۳. سلطه پلتفرم‌های بزرگ جهانی بر بازارهای محلی.

نمونه‌های برجسته این رویکرد عبارت‌اند از:

- **بریتانیا:** «Culture is Digital Report» (۲۰۱۸) که سیاست‌گذاری فرهنگی را بر بنیاد داده آنلاین بازتعریف کرد؛
- **کره جنوبی:** سرمایه‌گذاری کلان در بسترهای دیجیتال و صادرات فرهنگی K-Content؛
- **ایران:** توسعه سامانه‌های توزیع محتوای دیجیتال و نظارت داده‌محور بر فضای مجازی فرهنگی.

۲-۷. چرخش تاب‌آوری فرهنگی (۲۰۲۰-۲۰۱۵)

از اواخر دهه ۲۰۱۰، مجموعه‌ای از بحران‌های جهانی همچون اختلالات اقتصادی، تغییرات اقلیمی، درگیری‌های سیاسی، بحران‌های مهاجرتی و درنهایت، همه‌گیری کووید، به دولت‌ها و نهادهای فرهنگی فهماند که پایداری فرهنگی فقط به رشد و نوآوری خلاصه نمی‌شود. درواقع، پس‌از موج تحول دیجیتال، این دوره با موضوعی تازه شکل گرفت که بیش‌از همیشه به پایداری و تاب‌آوری فرهنگ دربرابر بحران‌ها توجه داشت.

پرسش محوری این شد:

«وقتی همه‌چیز مختل شد، فرهنگ چگونه می‌تواند دوام بیاورد، خود را بازسازی کند و حتی به بهبود جامعه کمک کند؟»

سازمان‌هایی مانند یونسکو، سازمان همکاری و توسعه اقتصادی (OECD)[3] و شوراهای ملی هنر، مفهوم «تاب‌آوری» را از علوم محیط‌زیستی و مدیریت بحران وام گرفتند تا در سیاست‌گذاری فرهنگی اجرا کنند (OECD, 2018:13 ؛UNESCO, 2016: 27)

نیاز به سازوکارهای انعطاف‌پذیر و خودسازمان‌ده برای بقا در شرایط نامطمئن،

1. Digital divide

2. Privacy concerns

3. Organization for Economic Co-operation and Development

همچنین حفظ میراث، تنوع فرهنگی و ظرفیت خلاقانه در بلندمدت که تحت عنوان پایداری فرهنگی[1] مطرح است از دیگر ویژگی‌های این رویکرد به شمار می‌آید. به‌علاوه، بهره‌گیری از شبکه‌های اجتماعی، اعتماد جمعی و مهارت‌های خلاقانه به‌مثابه سپر دربرابر بحران ازسوی اندیشمندان این چرخش با عنوان سرمایه اجتماعی و فرهنگی مطرح شده است(Bourdieu, 1984: 115; Putnam, 2000: 289).

ویژگی‌ها و مؤلفه‌های اصلی

۱. برنامه‌ریزی انعطاف‌پذیری: سناریونویسی برای بحران و وجود «پلن B» (و حتی C) برای فعالیت‌های فرهنگی؛
۲. حمایت اضطراری مالی و نهادی: تأمین بودجه ویژه برای هنرمندان و مؤسسات کوچک هنگام رکود یا بحران؛
۳. نوآوری در خدمات‌دهی فرهنگی: انتقال نمایشگاه‌ها، کنسرت‌ها و کارگاه‌ها به بستر آنلاین یا فضاهای باز؛
۴. شبکه‌سازی بین‌بخشی: پیوند فرهنگ با حوزه‌هایی مانند بهداشت روان، آموزش و مدیریت بحران؛
۵. مشارکت جوامع محلی: درگیرکردن جامعه در فرایند بازسازی و بازآفرینی فرهنگی.

پیامدهای مثبت

۱. تداوم فعالیت‌ها و جلوگیری از خاموشی فرهنگی؛
۲. ارتقای ظرفیت سازمانی برای واکنش سریع؛
۳. افزایش حس همبستگی و مسئولیت جمعی.

پیامدهای منفی و چالش‌ها

۱. فشار مالی شدید بر بخش فرهنگی در مواقع بحران؛
۲. نبود معیارهای سنجش دقیق برای «تاب‌آوری فرهنگی»؛
۳. خطر کاهش تنوع در نتیجه تمرکز بر پروژه‌های «کم‌ریسک» یا «سریع‌الاجرا».

نمونه‌های این رویکرد عبارت‌اند از:

- **ایتالیا:** راه‌اندازی بلیت‌های مجازی موزه‌ها و بازگشایی مرحله‌ای با پروتکل‌های خلاق؛

1. Cultural Sustainability

- **نیوزیلند:** بسته حمایتی چندمیلیون دلاری برای حمایت از هنرمندان مستقل و بومی؛
- **کره جنوبی:** توسعه پلتفرم‌های پخش آنلاین کنسرت‌های K-Pop در اوج کرونا؛
- **ایران:** برگزاری جشنواره‌های فیلم و موسیقی به‌صورت آنلاین و مبتنی‌بر پلتفرم‌های داخلی.

۲-۸. چرخش اخلاق و عدالت فرهنگی (۲۰۲۰-۲۰۲۵)

پس‌از شوک‌های همه‌گیری کرونا، اعتراضات گسترده‌ی دهه ۲۰۲۰[1] و آشکارشدن شکاف‌های دیجیتال، بحث‌های عدالت اجتماعی به مرکز گفتمان سیاست‌گذاری فرهنگی آمد.

حاکمان فرهنگی دریافتند که صرف «دسترسی» یا «تاب‌آوری» کافی نیست؛ باید عیب‌های ساختار قدرت، الگوهای بازنمایی، و موانع مشارکت برطرف شوند. توجه به برابری دسترسی، تنوع هویتی و رفع تبعیض ساختاری در تولید و مصرف فرهنگی، همچنین پیوند سیاست‌گذاری فرهنگی با عدالت اجتماعی و حقوق دیجیتال از دیگر ویژگی‌های این رویکرد است. سازمان‌هایی چون یونسکو در گزارش اختصاصی خود[2] فرهنگ را «کالای عمومی جهانی» معرفی کردند که باید از تبعیض پاک شود و فرصت‌های برابر ایجاد کند (یونسکو، ۲۰۲۱: ۲۲).

ویژگی‌ها و مؤلفه‌های اصلی

۱. **سیاست‌های فراگیر[3]:** ورود گروه‌های به‌حاشیه‌رانده‌شده به مرحله تصمیم‌سازی و تخصیص بودجه (UNESCO, 2021: 48)؛
۲. **بازنمایی عادلانه:** الزام پروژه‌های فرهنگی به نمایش واقعیت تنوع جنسیتی، قومی، سنی و طبقاتی؛
۳. **تخصیص منابع برابر:** سهمیه‌بندی یا اولویت‌دهی به مناطق، زبان‌ها و گروه‌های کم‌برخوردار؛
۴. **کدهای اخلاقی و شفافیت:** دستورالعمل‌هایی برای رفتار حرفه‌ای، استخدام و محتوای بدون تبعیض؛

---

۱. مانند Black Lives Matter

2. Reshaping Policies for Creativity (2021)

3. Inclusive Policies

۵. **پایش و ارزیابی مستمر:** شاخص‌هایی مثل نسبت مشارکت گروه‌های اقلیت، تنوع محتوایی و عدالت مالی.

پیامدهای مثبت

۱. بهبود کیفیت و تنوع تولیدات فرهنگی؛
۲. ارتقای سرمایه اجتماعی ازطریق حس تعلق جمعی؛
۳. شکستن انحصار و الگوهای بازاریابی تبعیض‌آمیز.

پیامدهای منفی و چالش‌ها

۱. مقاومت نهادی و ذی‌نفعان سنتی دربرابر بازتوزیع منابع؛
۲. خطر «سطحی‌سازی» تغییرات و بسنده‌کردن به نمادسازی؛
۳. پیچیدگی سنجش موفقیت عدالت فرهنگی در عمل.

نمونه‌های این رویکرد عبارت‌اند از:

- **بریتانیا:** تدوین «معیارهای تنوع بنیاد فیلم بریتانیا»[1] برای تولید فیلم و سرمایه‌گذاری فرهنگی؛
- **کانادا:** برنامه‌های سرمایه‌گذاری ویژه برای احیای فرهنگ بومیان و زبان‌های محلی؛
- **نیوزیلند:** سیاست‌گذاری رسانه عمومی با اولویت بازنمایی زبان و فرهنگ مائوری؛
- **آلمان:** یارانه‌های ویژه برای پروژه‌های فرهنگی مناطق مهاجرپذیر و کم‌درآمد؛
- **ایران:** طرح‌های تجهیز کتابخانه‌ها و مراکز فرهنگی در مناطق روستایی و مرزی.

جدول ۳. جدول زمانی چرخش‌های مفهومی در سیاست‌گذاری فرهنگی

ردیف	نام چرخش	نمونه‌های برجسته تاریخی	اندیشمندان برجسته	پیامدها	ویژگی‌های کلیدی	زمینه و دلایل شکل‌گیری
۱	توسعه‌ای (۱۹۸۰-۱۹۷۰)	مالرو در فرانسه؛ جشن هنر شیراز؛ پروژه‌های بومی آمریکای لاتین	آمارتیا سن یونسکو آندره مالرو ریموند ویلیامز	شکوفایی زیرساخت؛ هویت ملی؛ خطر تمرکزگرایی	-تمرکز بر دموکراتیزاسیون و دسترسی همگانی به فرهنگ -نقش فعال دولت؛ پیوند فرهنگ با توسعه؛ دسترسی همگانی؛ برنامه‌ریزی بلندمدت	بیانیه مکزیکوسیتی؛ توسعه انسانی و فرهنگی پس‌از جنگ جهانی دوم

1. BFI Diversity Standard

ردیف	نام چرخش	نمونه‌های برجسته تاریخی	اندیشمندان برجسته	پیامدها	ویژگی‌های کلیدی	زمینه و دلایل شکل‌گیری
۲	بازارمحور (۱۹۹۰-۱۹۸۰)	بی‌بی‌سی بازاری شده؛ موج کره‌ای؛ سینمای خصوصی ایران	دیوید تراسبی نیکلاس گارنهام ریچارد کیوز اندی هزموندهاگ	کارآفرینی و صادرات؛ اما کاهش عدالت و تنوع	-تجاری‌سازی فرهنگ و صنایع خلاق -خصوصی‌سازی فرهنگ؛ تجاری‌سازی؛ صنایع فرهنگی و خلاق؛ ارزیابی اقتصادی	نئولیبرالیسم؛ کاهش بودجه دولتی؛ خصوصی‌سازی
۳	مدیریت هویت و معانی دهه ۱۹۹۰	جشنواره‌های بریتانیا و کانادا؛ جشنواره فجر ایران	استوارت هال آنتونی دی. اسمیت آرجون آپادورای بندیکت اندرسن	انسجام ملی؛ قدرت نرم؛ اما خطر تبلیغاتی شدن	-تأکید بر هویت فرهنگی و گفتمان قدرت میراث‌گرایی؛ -سیاست نمادین؛ -چندفرهنگ‌گرایی؛ -دیپلماسی فرهنگی	جهانی‌شدن؛ نگرانی فرسایش هویت؛ اینترنت
۴	انتقادی / مشارکتی اواخر دهه ۱۹۹۰ – دهه ۲۰۰۰	Pontos de Cultura برزیل؛ Creative Partnerships انگلستان؛ خانه‌های فرهنگ ایران	جیم مک‌گوایگان توبی میلر پائولو فریره جورج یودیس	شفافیت و تنوع واقعی؛ اما پیچیدگی اجرا	مشارکت شهروندان و نقد هژمونی - دموکراسی فرهنگی؛ مشارکت سازمان‌های محلی؛ عدالت فرهنگی	نقد بالا به پایین؛ تقویت جامعه مدنی؛ اینترنت
۵	حکمرانی شبکه‌ای (۲۰۱۰-۲۰۰۵)	Creative Europe؛ شبکه‌های بومی استرالیا؛ شورای فرهنگ عمومی ایران	رود آ. رودز الینور استروم جان پی‌یر بی. گای پیترز کوپنیان و کلین	استفاده بهینه منابع؛ انعطاف؛ اما خطر مسئولیت‌گریزی	شبکه‌های چندسطحی و متاگاورنانس - شبکه‌سازی؛ توزیع مسئولیت؛ هماهنگی چندسطحی؛ نقش تسهیلگر دولت	پیچیدگی مسائل؛ بازیگران چندسطحی؛ جهانی‌شدن

ردیف	نام چرخش	نمونه‌های برجسته تاریخی	اندیشمندان برجسته	پیامدها	ویژگی‌های کلیدی	زمینه و دلایل شکل‌گیری
۶	دیجیتال و داده‌محور (۲۰۱۵-۲۰۱۰)	Culture is Digital بریتانیا؛ K-Content کره؛ سامانه‌های ایران	فیلیپ ناپولی مانوئل کاستلز هلن کندی	دسترسی آسان؛ رشد صنایع دیجیتال؛ اما شکاف دیجیتال	تأثیر فناوری و رسانه‌های الگوریتمی - زیرساخت دیجیتال؛ داده‌باز؛ اقتصاد پلتفرمی؛ سیاست تطبیقی	عصر اینترنت، موبایل، کلان‌داده؛ اقتصاد دیجیتال
۷	تاب‌آوری فرهنگی (۲۰۲۰-۲۰۱۵)	بلیت مجازی ایتالیا؛ بسته حمایتی نیوزیلند؛ جشنواره آنلاین ایران	پی‌یر بوردیو رابرت پاتنام نسیم نیکلاس طالب	تداوم فعالیت؛ همبستگی؛ اما فشار مالی	فرهنگ به‌عنوان ابزار تاب‌آوری در بحران‌ها - برنامه‌ریزی سناریومحور؛ حمایت اضطراری؛ نوآوری آنلاین	بحران اقلیم، مهاجرت، کرونا؛ نیاز به پایداری
۸	اخلاق و عدالت فرهنگی (۲۰۲۵-۲۰۲۰)	BFI Diversity Standards؛ فرهنگ بومی کانادا؛ مائوری نیوزیلند؛ یارانه آلمان؛ مراکز فرهنگی روستایی ایران	جان رالز نانسی فریزر آیریس ماریون یانگ	بهبود تنوع؛ حس تعلق؛ اما مقاومت نهادی و خطر نمادسازی	تمرکز بر عدالت اجتماعی و اخلاقیات فرهنگی - سیاست‌های فراگیر؛ بازنمایی عادلانه؛ تخصیص برابر؛ کدهای اخلاق	پساکرونا؛ اعتراضات اجتماعی؛ شکاف عدالت فرهنگی

۳. مفاهیم حساس مرتبط با سیاست‌گذاری فرهنگی

مفاهیم بنیادین شناسایی‌شده شامل هژمونی، حکومت‌مندی، مقاومت، ساختار احساس، فرهنگ عامه و ذائقه به‌طور مستقیم فرایندهای سیاست‌گذاری فرهنگی را تحت‌تأثیر قرار می‌دهند (جدول ۴). دراین‌میان، مفهوم هژمونی (Gramsci 1971, Bates 1975, Lears 1985) را به‌عنوان ابزار بازتولید قدرت و مشروعیت‌بخشی تبیین می‌کند، امری که بررسی آن در بستر سیاست‌گذاری فرهنگی ایران (صالحی امیری، ۱۳۸۶) به تناقض‌های ساختاری میان فرهنگ رسمی و فرهنگ عامه اشاره دارد. ازسوی‌دیگر، خوانش فوکویی از حکومت‌مندی و مقاومت (Foucault, 1978) در کنار ایده ساختار احساس (Williams, 1977)، بر پویایی مناسبات قدرت، سیالیت نظارت حاکمیتی و بازنمایی احساسات و تجارب زیسته اجتماعی دربرابر فرایندهای رسمی سیاست‌گذاری تأکید می‌کند.

جدول ۴. مفاهیم حساس کلیدی و نسبت با سیاست‌گذاری فرهنگی

ردیف	مفهوم	تعریف مختصر	نسبت با سیاست‌گذاری فرهنگی	منابع کلیدی
۱	هژمونی	سلطه فرهنگی از طریق رضایت (نه اجبار)	فرهنگ به‌عنوان ابزار حفظ قدرت سیاسی	گرامشی (۱۹۷۱)، بیتس (۱۹۷۵)، لیرز (۱۹۸۵)
۲	حکومت‌مندی	مدیریت رفتارها از طریق تکنیک‌های قدرت	سیاست‌گذاری به‌عنوان حکمرانی فرهنگی	فوکو، (۱۹۷۸)، (دین ۲۰۱۴)، براتیچ (۲۰۰۳)
۳	مقاومت	مقابله با قدرت از طریق اعمال روزمره	چالش سیاست‌های فرهنگی غالب	فوکو (۱۹۸۲)، پیکت (۱۹۹۶)، مک‌کال (۲۰۲۲)
٤	ساختار احساس	احساسات جمعی در فرهنگ	سیاست‌گذاری برای شکل‌دهی احساسات اجتماعی	ویلیامز (۱۹۷۷)، آهارن (۲۰۰۹)
٥	فرهنگ عامه	فرهنگ روزمره و مصرفی توده‌ها	سیاست‌گذاری برای کنترل یا ترویج آن	هال (۱۹۹۷)، فیسک (۱۹۸۹)، استرناتی (۱۹۹۵)
٦	ذائقه	تمایلات فرهنگی تحت‌تأثیر سرمایه فرهنگی	سیاست‌گذاری برای دموکراتیزاسیون ذائقه‌ها	بوردیو (۱۹۷۷،۱۹۸۴)

۴. چرخش‌های نظریه‌های بومی در سیاست‌گذاری فرهنگی ایران

پژوهش‌های داخلی در حوزه سیاست‌گذاری فرهنگی عمدتاً بر مباحثی چون مبانی سیاست‌گذاری فرهنگی، حکمرانی فرهنگی، نهادهای متولی، اسناد بالادستی و چالش‌های اجرایی سیاست‌گذاری متمرکز بوده‌اند (الوانی و هاشمیان، ۱۳۸۷؛ اشتریان، ۱۳۹۱؛ خفری و حاجیانی، ۱۳۹۹). باوجوداین، به تجربه زیسته شهروندان از پیامدهای سیاست‌های فرهنگی رسمی، به‌ویژه در بستر تحولات و اعتراضات اجتماعی، کمتر توجه شده است.

درواقع، در حوزه نظریه‌های بومی سیاست‌گذاری فرهنگی در ایران، رویکردها اغلب بر پایه آموزه‌های اسلامی، فلسفه ایرانی (مانند حکمت صدرایی) و اقتضائات محلی مانند تنوع قومی، اجتماعی و ایدئولوژی انقلاب اسلامی شکل گرفته‌اند. این نظریه‌ها کمتر به‌عنوان چارچوب‌های

مستقل و جهانی ظاهر می‌شوند و بیشتر به صورت مدل‌های پیشنهادی، رویکردهای ترکیبی یا آسیب‌شناسانه توسعه یافته‌اند تا به چالش‌هایی مانند جهانی‌سازی، پراکندگی تصمیم‌گیری و نیاز به سیاست‌گذاری هویت‌محور و بومی پاسخ دهند. شایان ذکر است که با توجه به تعریف پیش‌گفته از چرخش نظری، در بستر سیاست‌گذاری فرهنگی ایران نمی‌توان از یک چرخش نظری مشخص سخن گفت؛ بلکه با مجموعه‌ای از مدل‌ها و رویکردهای نظری مواجه هستیم. در ادامه، توضیحات هر نظریه مجمل و مختصر شرح داده می‌شود:

۴-۱. مدل بومی سیاست‌گذاری متوازن بخش فرهنگ

این مدل یکی از نخستین تلاش‌های سیستماتیک برای بومی‌سازی سیاست‌گذاری فرهنگی در ایران است. رویکرد آن ارگانیک (زنده و پویا) است، در مقابل مدل‌های مکانیکی و سلسله‌مراتبی غربی. این مدل فرهنگ را سیستمی پویا می‌بیند که نیاز به توازن بین جنبه‌های مختلف (مانند آموزش، رسانه، هنر، ارزش‌های اسلامی و ایرانی) دارد. با آسیب‌شناسی نقاط ضعف موجود مانند پراکندگی تصمیم‌گیری، ناهماهنگی نهادها و عقب‌ماندگی سیاست‌ها از واقعیت‌های اجتماعی، پیشنهاد می‌کند سیاست‌گذاری باید انعطاف‌پذیر، مبتنی‌بر تعامل دولت-جامعه و پیشگیری از آسیب‌هایی مانند تهاجم فرهنگی باشد. این مدل سیاست را فرایندی زنده می‌داند که باید با رشد جامعه همگام شود (الوانی و هاشمیان، ۱۳۸۷).

۴-۲. دلالت‌های خط‌مشی‌گذاری فرهنگی بر اساس حکمت متعالیه (رویکرد صدرایی)

این رویکرد- بر پایه حکمت متعالیه ملاصدرا- فرهنگ را امری وجودی، متعالی و معرفتی می‌بیند، نه صرفاً اجتماعی یا مادی. سیاست‌گذاری باید بر اصول اسلامی-ایرانی تدوین شود تا چالش‌هایی مانند عقب‌ماندگی فرهنگ رسمی از فرهنگ مردمی، ساختار بوروکراتیک نهادها، اتلاف منابع و نفوذ فرهنگ غربی را حل کند. تأکید این رویکرد بر خودکفایی فرهنگی، تحول معرفتی و مقابله با بحران‌های هویتی است. دلالت‌های عملی آن شامل اولویت‌دادن به فرهنگ حق‌محور، حرکت جوهری در تحول فرهنگی و استفاده از فلسفه صدرایی برای تدوین الگوهای بومی است که فرهنگ را از حالت مکانیکی به ارگانیک تبدیل کند (شجاعی باغینی و نبوی، ۱۴۰۰).

۴-۳. مدل مطالعاتی ناسازه‌های سیاست‌گذاری فرهنگی

این مدل بر تحلیل ناسازه‌ها (ناسازگاری‌ها و تناقضات) در ساختار سیاست‌گذاری فرهنگی

ایران تمرکز می‌کند. این ناسازه‌ها شامل تفاوت‌های ادراکی ذی‌نفعان، مرجعیت‌های فکری متعدد، گروه‌های لابیگر و قشربندی اجتماعی است که به ناهماهنگی بین محتوای سیاست‌ها و ارزش‌های واقعیِ اجتماعی می‌انجامد. این مدل پیشنهاد می‌کند سیاست‌گذاری باید با واقعیت‌های تنوع فرهنگی در ایران هم‌خوانی داشته باشد تا پذیرش اجتماعی افزایش یابد و از بحران‌های اجرایی جلوگیری شود. این مدل از پارادایم‌های تحلیل سیاست‌گذاری الهام گرفته اما با ویژگی‌های محلی مانند ایدئولوژی رسمی و تحولات اجتماعی ایران سازگار شده است (فاضلی و قلیچ، ۱۳۹۲).

۴-۴. چارچوب سیاست‌گذاری هم‌گرایی ملی و مدیریت تنوع قومی

این الگو بر سیاست «وحدت در کثرت» استوار است و تنوعات هویتی (قومی، زبانی، مذهبی) را فرصتی برای توسعه فرهنگی می‌بیند، نه تهدید. هم‌زمان با پذیرش تنوع، تأکیدش بر تقویت همبستگی ملی و هویت اسلامی-ایرانی است. این چارچوب از آموزه‌های اسلامی، قانون اساسی و اقتضائات جغرافیایی ایران الهام می‌گیرد و پیشنهادهایی مانند تمرکززدایی، تبعیض مثبت به نفع اقوام، کادرسازی محلی و بازتعریف تکالیف نهادها ارائه می‌دهد. هدف آن مدیریت تنش‌های قومی، حفظ تمامیت ارضی و بهره‌برداری از ظرفیت‌های تنوع برای انسجام ملی است (اصلی‌پور و افتخاری، ۱۳۹۸).

۴-۵. الگوی بومی سیاست‌گذاری محتوای رسانه‌های اجتماعی

این مدل با روش نظریه داده‌بنیاد، ماتریسی شرطی برای سیاست‌گذاری محتوای رسانه‌های اجتماعی ارائه می‌دهد که بر آموزه‌های اسلامی، اخلاق مشروع-مقبول و اقتضائات محلی تمرکز دارد. هدف آن مدیریت هوشمندانه محتوا در فضای مجازی، افزایش سواد رسانه‌ای شهروندان و مقابله با نفوذ فرهنگی خارجی ازطریق الگوهای بومی پذیرفتنی است (کاظمی، ۱۴۰۱).

۴-۶. الگوی بومی سیاست‌گذاری فرهنگی بر مبنای اسناد بالادستی

این رویکرد بر استخراج مؤلفه‌ها و شاخص‌های خط‌مشی‌گذاری فرهنگی ازطریق تحلیل دقیق اسناد بالادستی جمهوری اسلامی ایران (مانند قانون اساسی، چشم‌انداز بیست‌ساله و مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی) تمرکز دارد. هدف آن ارائه مدلی منسجم و هم‌راستا میان بخش‌های مختلف حاکمیت است تا تکثر تصمیم‌گیری‌ها و

موازی‌کاری‌های نهادی در بخش فرهنگ به حداقل برسد (خفری و حاجیانی، ۱۳۹۹).

سیاست‌گذاری فرهنگی در ایران فرایندی ارزش‌مدار و بومی است که با چالش‌هایی مانند پراکندگی ساختاری و ناسازه‌های ادراکی مواجه است. بااین‌حال، نظریه‌ها و الگوهای بومی طراحی‌شده در سال‌های اخیر (مانند مدل متوازن یا رویکردهای صدرایی و مدیریت تنوع) تلاشی برای تطبیق تکالیف حاکمیتی با شرایط واقعی محلی هستند. این رویکردها نشان‌دهنده نیاز به سیاست‌گذاری فرهنگی هویت‌محور و نظام‌مند دربرابر امواج جهانی‌شدن است که برای حل مسائل داخلی ایران طراحی شده‌اند.

جدول ۵. نظریه‌های بومی در سیاست‌گذاری فرهنگی ایران

	نام مدل/نظریه	ارائه‌دهندگان	توضیحات	منبع
۱	مدل بومی سیاست‌گذاری متوازن بخش فرهنگ	سیدمهدی الوانی و سیدمحمدحسین هاشمیان	رویکرد ارگانیک با ایجاد توازن میان جنبه‌های مختلف فرهنگی، آسیب‌شناسی پراکندگی و پیشگیری از تهاجم فرهنگی.	الوانی، م. و هاشمیان، م. (۱۳۸۷). فرایند سیاست‌گذاری عمومی. تهران: نشر نی.
۲	دلالت‌های خط‌مشی‌گذاری فرهنگی بر اساس حکمت متعالیه (رویکرد صدرایی)	محمدمهدی شجاعی باغینی و سیدمرتضی نبوی	تبیین اهداف و فرایندهای خط‌مشی‌گذاری فرهنگی بر پایه حکمت صدرایی و ابعاد انسان‌شناختی آن برای حل چالش‌های نهادی.	شجاعی باغینی، م. و نبوی، س. م. (۱۴۰۰). دلالت‌های خط‌مشی‌گذاری فرهنگی بر اساس حکمت متعالیه. فصلنامه دین و سیاست‌گذاری فرهنگی، ۸(۱)، ۷۲-۴۵.
۳	مدل مطالعاتی ناسازه‌های شناختی	نعمت‌الله فاضلی و مرتضی قلیچ	تحلیل ناسازه‌ها، چالش‌های ادراکی و اجتماعی در فرایند مدرن شدن ایران به‌منظور افزایش پذیرش و حل تعارضات فرهنگی.	فاضلی، ن. و قلیچ، م. (۱۳۹۲). ناسازه‌های سیاست‌گذاری فرهنگی در ایران مدرن. فصلنامه مطالعات فرهنگی و ارتباطات، ۹(۳۲)، ۳۸-۱۱.

	نام مدل/نظریه	ارائه‌دهندگان	توضیحات	منبع
٤	چارچوب سیاست‌گذاری هم‌گرایی ملی و مدیریت تنوع قومی	احمد اصلی‌پور و اصغر افتخاری	ارائه الگوی مدیریت تنوعات هویتی و قومی با تأکید بر همبستگی ملی، تمرکززدایی و عدالت فرهنگی (وحدت در کثرت).	اصلی‌پور، ا. و افتخاری، ا. (۱۳۹۸). چارچوب سیاست‌گذاری هم‌گرایی ملی و مدیریت تنوع قومی در ایران. فصلنامه سیاست‌گذاری عمومی، ۵(۳)، ۱۴۸-۱۲۵.
٥	طراحی الگوی بومی سیاست‌گذاری محتوای رسانه‌های اجتماعی	علی کاظمی	ارائهٔ ماتریس شرطی مبتنی بر آموزه‌ها و ارزش‌های اسلامی برای مدیریت، هدایت و سیاست‌گذاری محتوای فضای مجازی.	کاظمی، ع. (۱۴۰۱). طراحی الگوی بومی سیاست‌گذاری محتوای رسانه‌های اجتماعی بر اساس آموزه‌های اسلامی. پژوهش‌های ارتباطی، ۲۸(۴)، ۷۰-۴۵.
٦	الگوی بومی سیاست‌گذاری فرهنگی در جمهوری اسلامی ایران	علیرضا خفری و ابراهیم حاجیانی	استخراج و طراحی مؤلفه‌های الگوی بومی سیاست‌گذاری فرهنگی بر مبنای تحلیل اسناد بالادستی کشور.	خفری، ع. و حاجیانی، ا. (۱۳۹۹). طراحی الگوی بومی سیاست‌گذاری فرهنگی در جمهوری اسلامی ایران بر مبنای اسناد بالادستی. فصلنامه راهبرد فرهنگ، ۱۳(۴۹)، ۱۱۵-۸۵.

۵. الگوی تحول مفهومی سیاست‌گذاری فرهنگی

تحلیل منابع منتخب نشان داد که تحول سیاست‌گذاری فرهنگی در سه دهه اخیر روندی خطی و گسسته نداشته، بلکه به‌صورت انباشتی و لایه‌ای شکل گرفته است. هر چرخش مفهومی در واکنش به محدودیت‌های رویکرد پیشین پدید آمده، اما به حذف کامل آن منجر نشده است. درنتیجه، چرخش‌های شناسایی‌شده را باید به‌منزله تغییر در کانون توجه سیاست‌گذاری فرهنگی دانست، نه جایگزینی کامل پارادایم‌های پیشین.

در دهه ۱۹۹۰، تمرکز اصلی بر توسعه فرهنگی، بازار و هویت بود. از اواخر این دهه، توجه به مشارکت شهروندان و نقد ساختارهای قدرت افزایش یافت. در دهه ۲۰۰۰، با پیچیده‌تر شدن حکمرانی، همکاری میان دولت، بازار و جامعه مدنی اهمیت بیشتری پیدا کرد. از دهه ۲۰۱۰ به بعد نیز تحول دیجیتال، سیاست‌گذاری مبتنی‌بر داده، تاب‌آوری فرهنگی و درنهایت عدالت فرهنگی محورهای اصلی ادبیات سیاست‌گذاری فرهنگی را شکل دادند.

این روند نشان می‌دهد که سیاست‌گذاری فرهنگی از الگوهای دولت‌محور و بخشی به‌سوی رویکردهای شبکه‌ای، داده‌محور، مشارکتی و عدالت‌محور حرکت کرده؛ هرچند شدت و نحوه تحقق این تحولات در کشورهای مختلف یکسان نبوده است.

د) بحث و نقد یافته‌ها

یافته‌های این مرور دامنه‌ای نشان می‌دهد که سیاست‌گذاری فرهنگی در پنج دهه گذشته از رویکردی دولت‌محور، بخشی و متمرکز به‌سوی الگوهایی شبکه‌ای، مشارکتی، داده‌محور و عدالت‌محور حرکت کرده است. این تحول صرفاً تغییر در ابزارهای سیاست‌گذاری نبوده، بلکه بیانگر تغییر در تلقی از فرهنگ، نقش دولت و جایگاه شهروندان در فرایند سیاست‌گذاری است. در دهه‌های نخست، فرهنگ عمدتاً ابزاری برای بازتولید هویت ملی و انسجام اجتماعی در نظر گرفته می‌شد، اما در ادبیات جدید، فرهنگ به‌مثابه عرصه‌ای برای مشارکت، تنوع، نوآوری و تاب‌آوری اجتماعی مطرح شده است. این یافته با گزارش‌های یونسکو و اغلب جامعه‌شناسان هم‌سو است که سیاست‌گذاری فرهنگی را بخشی از حکمرانی عمومی و توسعه پایدار تلقی می‌کنند.

یکی از مهم‌ترین یافته‌های پژوهش شناسایی چرخش از «حکمرانی سلسله‌مراتبی» به «حکمرانی شبکه‌ای» است. در بسیاری از منابع متأخر، دولت دیگر تنها بازیگر سیاست‌گذاری فرهنگی محسوب نمی‌شود، بلکه نقش نهادهای مدنی، بخش خصوصی، صنایع خلاق، پلتفرم‌های دیجیتال و اجتماعات محلی نیز برجسته شده است. بااین‌حال، بررسی منابع ایرانی نشان می‌دهد که بخش درخور توجهی از ادبیات داخلی همچنان بر نقش دولت و نهادهای رسمی تأکید می‌کند و به مشارکت ذی‌نفعان غیردولتی کمتر توجه شده است. این تفاوت را می‌توان یکی از مهم‌ترین شکاف‌های میان ادبیات جهانی و بومی سیاست‌گذاری فرهنگی دانست.

یافته دیگر افزایش توجه به مفاهیمی مانند عدالت فرهنگی، تنوع فرهنگی، مشارکت، تاب‌آوری و سیاست‌گذاری مبتنی‌بر داده است. این مفاهیم نشان می‌دهد که سیاست‌گذاری فرهنگی دیگر صرفاً به حفظ میراث فرهنگی یا تولید محصولات فرهنگی محدود نیست، بلکه به کیفیت زندگی، سرمایه اجتماعی، انسجام اجتماعی و توان جامعه برای مواجهه با بحران‌ها نیز پیوند خورده است. درمقابل، ادبیات ایرانی بیش‌از

آنکه بر این مفاهیم نوظهور متمرکز باشد، بر چالش‌هایی نظیر پراکندگی نهادی، تعدد مراکز تصمیم‌گیری، تعارض مرجعیت‌ها و ضرورت بومی‌سازی سیاست‌ها تأکید می‌کند. این تفاوت نشان می‌دهد که ادبیات داخلی هنوز بیش‌از آنکه به آینده سیاست‌گذاری فرهنگی بپردازد، درگیر حل مسائل ساختاری و نهادی موجود است.

در بررسی نظریه‌های بومی نیز مشخص شد که اغلبِ الگوهای ارائه‌شده ماهیتی کاربردی و مسئله‌محور دارند. مدل سیاست‌گذاری متوازن، رویکرد صدرایی، الگوی مدیریت تنوع فرهنگی، مدل ناسازه‌های شناختی و سیاست‌گذاری مسئله‌محور همگی در پاسخ به مسائل خاص نظام حکمرانی فرهنگی ایران شکل گرفته‌اند. با وجود ارزش نظری این رویکردها، کمتر می‌توان آن‌ها را نظریه‌هایی با قابلیت تبیین عام یا کاربرد فراملی تلقی کرد؛ ازاین‌رو، یکی از خلأهای مهم پژوهش‌های داخلی فقدان نظریه‌پردازی بومی با قدرت تبیین و تعمیم‌پذیری بیشتر است.

نقد دیگر آن است که بخش عمده مطالعات داخلی بر تحلیل اسناد، قوانین و ساختارهای نهادی متمرکز بوده، سهم مطالعات مبتنی‌بر تجربه زیسته، ادراک شهروندان، ارزیابی سیاست‌ها و تحلیل پیامدهای اجتماعی سیاست‌گذاری فرهنگی بسیار محدود است. درحالی‌که ادبیات جدید جهانی بر مشارکت ذی‌نفعان، شواهد تجربی و ارزیابی مستمر سیاست‌ها تأکید می‌کند، در بسیاری از پژوهش‌های داخلی، سیاست‌گذاری همچنان فرایندی از بالا به پایین تحلیل می‌شود. این شکاف می‌تواند بر کارآمدی سیاست‌های فرهنگی و میزان پذیرش اجتماعی آن‌ها اثرگذار باشد.

درمجموع، یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که آینده سیاست‌گذاری فرهنگی بیش‌از هر زمان دیگری به تلفیق سه مؤلفه وابسته است: نخست، حفظ هویت فرهنگی و ارزش‌های بومی؛ دوم، افزایش مشارکت اجتماعی و حکمرانی شبکه‌ای؛ و سوم، بهره‌گیری از شواهد، داده‌ها و فناوری‌های نوین در فرایند سیاست‌گذاری. از این منظر، توسعه سیاست‌گذاری فرهنگی در ایران مستلزم عبور از رویکردهای صرفاً نهادی و حرکت به‌سوی سیاست‌گذاری یادگیرنده، مشارکتی و مبتنی‌بر ارزیابی مستمر است، یعنی رویکردی که بتواند هم به اقتضائات فرهنگی کشور پاسخ دهد و هم با تحولات مفهومی ادبیات جهانی هم‌سو باشد.

نتیجه‌گیری

یافته‌های این مرور دامنه‌ای نشان‌دهنده تحول عمیق مفهومی در سیاست‌گذاری فرهنگی از دهه ۱۹۷۰ تا ۲۰۲۵ است. این تحولات صرفاً تغییر در موضوعات سیاست‌گذاری نبوده، بلکه بیانگر تغییر در منطق حکمرانی فرهنگ، نقش بازیگران، ابزارهای سیاستی و مبانی نظری این حوزه است. چرخش‌های شناسایی‌شده (توسعه‌ای، بازارمحور، مدیریت هویت، انتقادی/مشارکتی، حکمرانی شبکه‌ای، دیجیتال و داده‌محور، تاب‌آوری و اخلاق/عدالت) از رویکردهای دولت‌محور و حمایت‌گرایانه به مدل‌های پیچیده‌تر، مشارکتی و بحران‌محور تکامل یافته‌اند. این تحولات عمدتاً در ادبیات غربی ریشه دارد، مانند (Hesmondhalgh, 2019)، (Mulcahy, 2006) و (Bonet & Négrier, 2018)و بر نقش فرهنگ به‌مثابه ابزار اقتصادی (چرخش ابزاری)، قدرت گفتمانی (حکومت‌مندی فوکویی)، مشارکت شهروندی و تاب آوری در بحران‌ها تأکید می‌کنند.

مفاهیم حساس (هژمونی، حکومت‌مندی، مقاومت، ساختار احساس، فرهنگ عامه، ذائقه) نیز نقش کلیدی در شکل‌دهی سیاست‌گذاری ایفا می‌کنند. هژمونی گرامشی و لیرز فرهنگ را ابزار حفظ سلطه می‌بینند، درحالی‌که حکومت‌مندی فوکو، (Dean, 2010; Bratich et al., 2003) سیاست‌گذاری را مدیریت رفتارها و مقاومت‌ها توصیف می‌کند. ساختار احساس ویلیامز (۱۹۷۷) و ذائقه بوردیو (۱۹۸۴) نیز بر پویایی اجتماعی و نابرابری‌های فرهنگی تأکید دارند. این مفاهیم نشان می‌دهند که سیاست‌گذاری فرهنگی نه‌تنها تنظیم‌کننده فعالیت‌های هنری بوده، بلکه شکل‌دهنده هویت جمعی، قدرت و مقاومت اجتماعی است.

در ایران، بررسی رویکردهای بومی (الوانی و هاشمیان، ۱۳۸۷؛ فاضلی و قلیچ، ۱۳۹۲؛ اصلی‌پور و افتخاری، ۱۳۹۸؛ خفری و حاجیانی، ۱۳۹۹) نشان می‌دهد که تمرکز اصلی این مطالعات بر تبیین ناسازه‌های ساختاری، پراکندگی مرجعیت‌های تصمیم‌گیری (مانند شورای‌عالی انقلاب فرهنگی و وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی) و چالش‌های بومی‌سازی فرایندهای سیاست‌گذاری است. دراین‌میان، اگرچه چرخش‌های دیجیتال و تاب‌آوری فرهنگی در اسناد بین‌المللی (یونسکو[1]، ۲۰۲۰، ۲۰۲۱؛ سازمان همکاری و توسعه اقتصادی[2]، ۲۰۱۸) به‌عنوان اولویت‌های جهانی مطرح شده، این مفاهیم در ادبیات بومی ایران کمتر مورد توجه نظری قرار گرفته است.

درمقابل، چرخش اخلاق و عدالت فرهنگی (با تأکید بر تکثرپذیری، مدیریت تنوع و

1. UNESCO

2. OECD : Organization for Economic Co-operation and Development

حقوق فرهنگی) به‌دلیل هم‌پوشانی زیاد با ارزش‌های بومی و مذهبی (مانند عدالت اسلامی و هویت ملی)، پتانسیل (ظرفیت) درخور توجهی برای نظریه‌پردازی داشته است. بااین‌حال، کمبود مطالعات مفهومی عمیق، غلبه نگاه کلان ایدئولوژیک و تمرکز مفرط بر رویکردهای بوروکراتیک و اجرایی (مانند آسیب‌شناسی بودجه و ساختار نهادها) همچنان شکاف دانشی مشهودی را در تبیین پیوند میان «سیاست‌های رسمی» و «واقعیت‌های زیست‌جهان جامعه» ایجاد کرده است.

محدودیت‌های مطالعه

این مرور دامنه‌ای بر منابع انگلیسی و فارسی تمرکز داشته و ممکن است منابع دیگرزبانی یا خاکستری (گزارش‌های غیرمنتشر) را از قلم انداخته باشد. پروتکل رسمی[1] ثبت‌نشده بود (هرچند روش‌شناسی شفاف گزارش شد). ارزیابی کیفیت منابع رسمی انجام نشد، زیرا هدف نقشه‌برداری گستره بود.

پیامدها و پیشنهادها

نخست، سیاست‌گذاری فرهنگی در قرن ۲۱ از حمایت دولتی ساده به رویکردهای چندبعدی تکامل یافته است. این مرور دامنه‌ای، با ترسیم نقشه‌ای از چرخش‌ها و مفاهیم حساس، نشان داد که بدون توجه به این تحولات، سیاست‌گذاری فرهنگی در ایران ناقص خواهد ماند. پیشنهاد می‌شود تحقیقات آتی بر بومی‌سازی این چرخش‌ها و ارزیابی تجربه زیسته کنشگران تمرکز کنند تا سیاست‌های فرهنگی مؤثرتر و عدالت‌محورتر شوند.

دوم، یافته‌ها بر لزوم بومی‌سازی چرخش‌های جهانی تأکید می‌کند: چرخش مشارکتی می‌تواند مشارکت شهروندان ایرانی را در سیاست‌گذاری افزایش دهد؛ چرخش دیجیتال برای مقابله با تأثیر رسانه‌های الگوریتمی بر هویت فرهنگی مفید است؛ و چرخش تاب‌آوری/عدالت برای تقویت تاب‌آوری فرهنگی دربرابر بحران‌ها (مانند تحریم‌ها یا تغییرات اجتماعی) کاربرد دارد.

بنابراین، پیشنهاد می‌شود:

- پژوهش‌های تجربی در ایران برای بررسی تأثیر چرخش‌ها بر کنشگران فرهنگی انجام شود؛

1. OSF: Open Science Framework

- سیاست‌گذاران ایرانی به‌سمت مدل‌های شبکه‌ای و مشارکتی حرکت کنند تا ناسازگاری مرجعیت‌ها کاهش یابد؛
- ادبیات مفهومی ایرانی را تقویت سازند تا گفت‌وگوی مؤثر با ادبیات جهانی ایجاد شود.

تعارض منافع
تضاد منافع : در انجام مطالعه حاضر هیچ‌گونه تضاد منافعی وجود ندارد.
موازین اخلاقی : در انجام این پژوهش تمامی اصول و موازین اخلاقی رعایت گردیده است.
شفافیت داده‌ها: داده‌ها و مآخذ پژوهش حاضر در صورت درخواست از نویسنده مسئول و ضمن رعایت اصول کپی رایت ارسال خواهد شد.
حامی مالی: این پژوهش حامی مالی نداشته است.

منابع

اشتریان، کیومرث (۱۳۹۱). ارزیابی انتقادی شاخص‌های سیاست‌گذاری فرهنگی در ایران. تحقیقات فرهنگی ایران، ۵(۲)، ۶۸-۴۵.

اشتریان، کیومرث (۱۳۹۸). سیاست‌گذاری عمومی. سمت.

اصلی‌پور، احمد و اصغر افتخاری (۱۳۹۸). چارچوب سیاست‌گذاری همگرایی ملی و مدیریت تنوع قومی در ایران. سیاست‌گذاری عمومی، ۵(۳)، ۱۴۸-۱۲۵.

الوانی، مهدی و هاشمیان، محمد (۱۳۸۷). فرایند سیاست‌گذاری عمومی. نشر نی.

حسینی، سیدعلی (۱۳۹۵). مدل‌ها و الگوهای مدیریت تنوعات هویتی و قومی. سیاست‌گذاری عمومی،۲ (۱)، ۱۴۶-۱۲۳.

خفری، علیرضا و حاجیانی، ابراهیم (۱۳۹۹). طراحی الگوی بومی سیاست‌گذاری فرهنگی در جمهوری اسلامی ایران بر مبنای اسناد بالادستی. راهبرد فرهنگ، ۱۳(۴۹)، ۱۱۵-۸۵.

ذکائی، محمدسعید (۱۴۰۰). سیاست‌گذاری فرهنگی و تحولات اجتماعی. پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.

شجاعی باغینی، محمدمهدی و نبوی، سیدمرتضی (۱۴۰۰). دلالت‌های خط‌مشی‌گذاری فرهنگی بر اساس حکمت متعالیه (رویکرد صدرایی). دین و سیاست‌گذاری فرهنگی، ۸(۱)،۷۲-۴۵.

صالحی امیری، سیدرضا (۱۳۸۶). سیاست‌گذاری فرهنگی. انتشارات سمت.

صالحی امیری، سیدرضا (۱۳۹۲). مدیریت راهبردی فرهنگ. انتشارات مجمع تشخیص مصلحت نظام.

صالحی امیری، عباس (۱۴۰۳). سیاست‌گذاری فرهنگی مطلوب جمهوری اسلامی ایران با رویکرد مسئله‌محور. اندیشکده‌های ایران.

فاضلی، نعمت‌الله (۱۳۸۸). زندگی روزمره در ایران مدرن. نشر نی.

فاضلی، نعمت‌الله (۱۳۹۴). تجربه مدرنیته؛ انسان‌شناسی و زندگی روزمره در ایران. نشر ثالث.

فاضلی، نعمت‌الله و قلیچ، مرتضی (۱۳۹۲). ناسازه‌های سیاست‌گذاری فرهنگی در ایران مدرن. مطالعات فرهنگی و ارتباطات، ۹(۳۲)، ۳۸-۱۱.

کاظمی، علی (۱۴۰۱). طراحی الگوی بومی سیاست‌گذاری محتوای رسانه‌های اجتماعی بر اساس آموزه‌های اسلامی. پژوهش‌های ارتباطی، ۸۲(۴)، ۰۷-۵۴.

Ahearne, J. (2009). Cultural theory and cultural policy: Raymond Williams and the structure of feeling. Cultural Trends, 18(3), 227–240.

Arksey, H., & O'Malley, L. (2005). Scoping studies: Towards a methodological framework. International Journal of Social Research Methodology, 8(1), 19–32.

Bates, T. R. (1975). Gramsci and the theory of hegemony. Journal of the History of Ideas, 36(2), 351–366.

Belfiore, E. (2002). Auditing culture: The subsidised cultural sector in the New Public Management. International Journal of Cultural Policy, 8(2), 183–202.

Belfiore, E. (2022). Who cares? At what price? The hidden costs of socially engaged arts labour and the moral failure of cultural policy. European Journal of Cultural Studies, 25(3), 612–631.

Belfiore, E. and Bennett O. (2007). Rethinking the social impacts of the arts. International Journal of Cultural Policy, 13(2), 135–151.

Bell, D. and Oakley K. (2015). Cultural Policy. Routledge.

Bennett, T. (1995). The birth of the museum: History, theory, politics. Routledge.

Bonet, L. and Négrier E. (2018). The participative turn in cultural policy: Paradigms, models, contexts. Poetics, 66, 1–12.

Bourdieu, P. (1984). Distinction: A social critique of the judgement of taste. Harvard University Press.

Bratich, J. Z., Packer, J. and McCarthy C. (2003). Foucault, cultural studies, and governmentality. SUNY Press.

Carpentier, N. (2011). Media and participation: A site of ideological-democratic struggle. Intellect.

Craik, J. (1995). The arts and their relationship to cultural policy.

Dean, M. (2010). Governmentality: Power and rule in modern society (2nd ed.). SAGE.

European Commission. (2007). European agenda for culture in a globalizing world. Brussels: EC.

Fiske, J. (1989). Understanding popular culture. Routledge.

Flew, T. (2012). The creative industries: Culture and policy. SAGE.

Foucault, M. (2007). Security, territory, population: Lectures at the Collège de France, 1977–1978 (M. Senellart, Ed.; G. Burchell, Trans.). Palgrave Macmillan.

Fraser, N. (2000). Rethinking recognition. New Left Review, 3, 107–120.

Garnham, N. (1990). Public policy and the cultural industries. European Journal of Communication, 5(3), 339–347.

Gramsci, A. (1971). Selections from the prison notebooks (Q. Hoare & G. Nowell-Smith, Eds. &

Trans.). International Publishers.

Hall, S. (1992). The question of cultural identity. In S. Hall, D. Held, & McGrew T. (Eds.). Modernity and its futures (pp. 273–316). Polity Press.

Hall, S. (1997). Representation: Cultural representations and signifying practices. SAGE.

Hesmondhalgh, D. (2019). The cultural industries (4th ed.). SAGE.

Janssen, M., Charalabidis, Y., & Zuiderwijk, A. (2012). Benefits, adoption barriers and myths of open data and open government. Information Systems Management, 29(4), 258–268.

Jessop, B. (2004). Multi-level governance and multi-level metagovernance. In I. Bache & Flinders M. (Eds.). Multi-level governance (pp. 49–74). Oxford University Press.

Klijn, Erik-Hans and Koppenjan J. (2016). Governance networks in the public sector (2nd ed.,). Routledge.

Lears, J. T. J. (1985). The concept of cultural hegemony: Problems and possibilities. The American Historical Review, 90(3), 567–593.

Levac, D., Colquhoun, H., & O'Brien, K. K. (2010). Scoping studies: Advancing the methodology. Implementation Science, 5, Article 69.

Malraux, A. (1960, November 5). Présentation du budget des affaires culturelles. Intervention à l'Assemblée nationale.

McCall, C. (2022). Generalizing resistance: The coalition politics of Foucault's governmentality lectures. The Review of Politics, 84(4), 503–526.

McGuigan, J. (1996). Culture and the public sphere. Routledge.

McGuigan, J. (2004). Rethinking cultural policy. Open University Press.

Mulcahy, K. V. (2006). Cultural policy: Definitions and theoretical approaches. The Journal of Arts Management, Law, and Society, 35(4), 319–330.

Napoli, P. M. (2014). Automated media: An institutional theory perspective on algorithmic media production and consumption. Communication Theory, 24(3), 340–360.

Nye, J. S. (2004). Soft power: The means to success in world politics. PublicAffairs.

O'Brien, D. (2014). Cultural Policy: Management, Value and Modernity in the Creative Industries. Routledge.

O'Connor, J. (2020). Art, Culture and the Foundational Economy. Manchester University Press.

OECD (2018). Culture and local development: Maximising the impact. OECD Publishing.

OECD (2023). The Culture Fix: Creative People, Places and Industries. OECD Publishing.

Pickett, B. L. (1996). Foucault and the politics of resistance. Polity, 28(4), 445–466.

Pierre, J. and Guy B. P. (2000). Governance, politics and the state. Macmillan.

Putnam, R. D. (2000). Bowling alone: The collapse and revival of American community. Simon & Schuster.

Smith, L. (2006). Uses of heritage. Routledge.

Storey, J. (2018). Cultural theory and popular culture: An introduction (8th ed.). Routledge.

Throsby, D. (2001). Economics and culture. Cambridge University Press.

Tomlinson, J. (1999). Globalization and culture. University of Chicago Press.

Tricco, A. C., Lillie, E., Zarin, W., O'Brien, K. K., Colquhoun, H., Levac, D., Moher, D., Peters, M. D. J., Horsley, T., Weeks, L., Hempel, S., Akl, E. A., Chang, C., McGowan, J., Stewart, L., Hartling, L., Aldcroft, A., Wilson, M. G., Garritty, C., ... Straus, S. E. (2018). PRISMA extension for scoping reviews (PRISMA-ScR): Checklist and explanation. Annals of Internal Medicine, 169(7), 467–473.

UNESCO (1982). Mexico City Declaration on Cultural Policies. UNESCO.

UNESCO (2005). Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions. UNESCO.

UNESCO (2013). Creative economy report 2013: Widening local development pathways. UNESCO.

UNESCO (2016). Culture for sustainable urban development. UNESCO.

UNESCO (2020). Culture in crisis: Policy guide for a resilient creative sector. UNESCO.

UNESCO (2021). Reshaping policies for creativity: Addressing culture as a global public good. UNESCO.

UNESCO (2022). MONDIACULT 2022 Declaration. UNESCO.

UNESCO (2022). Culture 2030 Indicators. UNESCO.

Shepperson, A., & Tomaselli, K. G. (2002). Cultural Studies and Africa: Excavating the subject-matter. The Journal of African Communications, 4(1), 32–71.

Van Puyvelde, D. (2024). Resistance as desubjectivation in Foucault. Philosophy & Social Criticism, 50(8), 1230–1251.

Williams, R. (1977). Marxism and literature. Oxford University Press.